

Universita Karlova

Fakulta Humanitních studií

Bakalářská práce

Starokatolický Kostel ve Varnsdorfu v proměnách času

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Zdeněk R. Nešpor PhD.

Vypracovala Markéta Dlouhá, UČO 7806

V Praze, dne 16. 5. 2008

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 16.5.2008

.....
podpis

Děkuji panu Josefu Königovi, Rollandu Sollochovi, dr. Nešporovi a celé mé velké rodině.
Věnuji Hynkovi.

Obsah:

Úvod s.4

I. Teoretická část s.4

1. Předmět zkoumání, metoda, prameny

II. Kristův kostel v proměnách času s.6

1. Historický kontext a obecné impulsy ke stavbě Kristova kostela ve Varnsdorfu s.6

1.1. Stručný přehled dějin města Varnsdorf do roku 1870 s.6

1.1.1. Varnsdorf v 70. letech 19. století s.7

1.2. Předpoklady vzniku starokatolického hnutí na Varnsdorfsku s.9

1.3. I. Vatikánský koncil s.11

1.4. Vznik Rakouského starokatolického hnutí s.14

1.5. Vymezení starokatolické církve vůči církvi římskokatolické s.16

2. Vznik Varnsdorfské starokatolické obce s.17

3. Bližší kontext zahájení stavby a její průběh s.19

3.1. Varnsdorfská starokatolická obec před zahájením stavby kostela s.19

3.2. „S Boží pomocí a se spojenými silami“ – stavba kostela s.21

3.3. Zahajovací slavnost s.25

3.4. Římskokatolická reakce na vznik Kristova kostela s.27

4. Etapy dějin starokatolického Kristova kostela ve Varnsdorfu s.28

4.1. Kristův kostel v letech 1875-1918 s.28

4.1.1. Náboženský život s.29

4.1.2. Budova kostela s.33

4.2. Kristův kostel v letech 1918-1948 s.36

4.2.1. Náboženský život s.37

4.2.2. Národnostní otázka s.39

4.2.3. Budova Kristova kostela s.40

4.3. Kristův kostel v letech 1948-1989 s.42

4.3.1. Náboženský život s.43

4.3.2. Budova Kristova kostela s.45

4.4. Kristův kostel po roce 1990 s.46

4.4.1. Náboženský život v Kristově kostele po roce 1990 s.46

4.4.2. Budova Kristova kostela po roce 1990 s.49

III. Závěr s.50

IV. Prameny a literatura s.51

Úvod

Pocházím ze Severních Čech a ke svému domovu přistupuji často s velmi ambivalentními pocity. Víím, že nikde jinde není tak krásná krajina, zároveň mám velmi nerada zchátralé domy ve středu měst, opuštěné továrny, zrušené kostely na venkově...

Tuším ale, že kdysi bylo leccos jinak.

Chtěla jsem najít pár stop a snad i kontinuitu, vazby k dnešku.

I. Teoretická část

1. Předmět zkoumání, metoda a prameny

Coby předmět svého badatelského zájmu jsem si stanovila **dějiny Kristova kostelu**, který byl roku 1874 postaven starokatolickou církví ve Varnsdorfu. V průběhu sledování historie s tímto kostelem spjaté, se zaměřím na vlivy, které svým způsobem spoluurčovaly způsob, četnost a účel využívání kostela. Dále mne bude také zajímat, které faktory ovlivňují způsob uspořádání liturgického prostoru, jeho vybavení apod., zda a případně proč se tato hlediska mění.

Pojem **kostel** jsem si rozdělila na dvě části – pomyslně jsem tak od sebe oddělila fyzickou budovu kostela od jeho „duchovní náplně“, tedy od toho, proč a za čím lidé do kostela chodí. Tyto dvě základní podoby kostela budu sledovat odděleně, ač lze přepokládat, že se v mnohých okamžicích budou vzájemně prolínat.

Zároveň jsem si stanovila určité **historické úseky**, u kterých předpokládám jistý specifický vliv na kostel, jeho budovu a její využití.

Časová osnova mého sledování dějin kostela je proto zhruba následující:

1. Předpoklady a hlavní impulsy pro založení církve, která dala kostelu vzniknout.
2. Vznik Varnsdorfské starokatolické obce a její rozhodnutí postavit kostel (1871-72).
3. Přípravy a průběh samotné stavby (1872-4)
4. První období dějin kostela, které si alespoň po stránce politické a sociální ponechává základní charakteristiky téměř nezměněné ve srovnání s předchozí etapou (1875 - 1918)¹.
5. Následující období si některé rysy ponechává (např. národnostní charakter farní obce), jiné se v něm však zásadně mění (rysy politického uspořádání) (1918-1948)²
6. Období, které znamená v mnoha ohledech zpřetrhání kontinuity vývoje (1948-1989)³
7. Období, které naopak v mnohém ohledu reprezentuje snahu na zmíněnou kontinuitu opět navázat (od roku 1990 dále).⁴

Domnívám se, při sledování určitého jevu nelze opomíjet ani kontext jeho vzniku, proto jsem se na začátku své práce pokusila stručně pojednat o dějinách Varnsdorfu. Z tohoto důvodu se také v úvodu každého dílčího časového úseku zmiňuji o některých významných charakteristikách tohoto období.

V průběhu studia tématu jsem se soustředila především na dobové prameny: Značnou pozornost jsem věnovala **starokatolickému tisku** z českých zemí, Rakouska a Německa. Zde mi vodítkem byla práce J. Königa o historii Varnsdorfské farnosti, která mi poskytla základní ucelenou představu o životě tamní farní obce. Pramenem cenných informací

¹ Tedy od zahájení běžného užívání kostela po zánik Rakouské monarchie.

² Od konce I.světové války, resp. od vzniku Československa po odchod posledního německého faráře z farnosti.

³ Období komunistické totality s negativním postojem vůči církvím, přerušené jistým krátkým uvolněním v 60. letech.

⁴ Obnovení demokratického zřízení a úsilí o vytvoření občanské společnosti.

o životě farní obce a o jejím využívání kostela mi byly také dochované **výroční zprávy** Varnsdorfské starokatolické farní obce.

Z netištěných pramenů jsem se soustředila na vybraná témata z fondu Starokatolická fara a biskupství Varnsdorf (Národní archiv Praha) a dále na církevní složky kulturního odboru ONV Varnsdorf (1945-1950) a ONV Děčín (1960-1990). Prostudovala jsem také vybrané složky archivu Starokatolické církve v ČR.

Významným pramenem pro mne byly také **dobové monografie** (Nittelovy vzpomínky, Baartschův cestopis i Demmelovy statistiky a rovněž jeho přehled vývoje starokatolicismu v Rakousku) a také edice Varnsdorfských kronik.⁵

Pro celkové uchopení tématu jsem čerpala **z odborných monografií a statí**, stejně jako z učebnic církevních dějin.⁶

Výše uvedené téma jsem studovala především ze starokatolických pozic. Jistě by bylo obohacující širše se tímto tématem zabývat také z hlediska ostatních církví, působících v místě.

Protože jsem si zvolila proměnu tématu v poměrně širokém časovém rozpětí, spíše jsem se vyhýbala přílišným podrobnostem, které ovšem často dokáží velmi dobře dokreslit atmosféru doby atp.

V závislosti na studovaném období jsem k jednotlivým pramenům přistupovala v různé míře – dle jejich existence a relevantnosti.

---

⁵ Viz Seznam literatury a pramenů.

⁶ Viz Seznam literatury

II. Kristův kostel v proměnách času

1. Historický kontext a obecné impulsy ke stavbě Kristova kostela ve Varnsdorfu

1.1.

Stru

čný přehled dějin města Varnsdorf do roku 1870

Osídlení oblasti

Území dnešního města Varnsdorf, údolí řeky Mandavy, před založením osady bylo součástí lokality zvané Záhvozd, kterou obýval lužický kmen Milčanů. Kolem roku 1116 došlo k opevnění hradu Tolštejn, jehož panství Varnsdorf po většinu své existence náležel. Samotná obec Varnsdorf byla založena zřejmě před rokem 1233. Její název, latinsky Wernordivilla, německy Wernarsdorf, byl pravděpodobně odvozen od jména lokátora, který zahájil kolonizaci této oblasti.

Reformace a protireformace

Nejstarší písemný záznam o Varnsdorfu pochází z roku 1357, tehdy obec spadala pod Žitavský děkanát. Roku 1535 obec přijala luterské vyznání poté, co k luteránům přestoupil bývalý katolický farář Michael Baude a k této konfesi přivedl i svého pána⁷.

Území Varnsdorfu a jeho okolí ve svých dějinách zažilo několik osidlovacích vln: první kolonizační vlnou byla již zmiňovaná německá kolonizace ve 12. století, v 50. letech 16. století do oblasti přicházejí noví osidlovatelé v souvislosti se zahajovanou těžbou stříbra v Jiřetíně. Roku 1570 se Varnsdorf stává samostatným dominiem a zůstává jím do třicetileté války.

Poté se však situace obrací a důsledkem Obnoveného zřízení zemského, vydaného v roce 1627, obec opouští osoby nekatolického vyznání, velká část tehdejšího Varnsdorfského obyvatelstva (kromě pastora a rychtáře také učitel J.Engelmann, obchodníci s plátnem, 16 rodin sedláků a asi 50 rodin domkařů)⁸, většina jich odchází do Ochranova. Poslední předbělohorský Varnsdorfský pastor Mathias Lohse se přestěhoval do blízkého Seiffhennersdorfu, kde i nadále sloužil svým bývalým farníkům. Zatímco však v jiných částech země záhy po Bílé hoře dochází často k násilné a radikální rekatolizaci, v pohraničí se tento proces realizoval až později. V průběhu třicetileté války se obec potýkala především s častým střídáním vrchnosti (často z náboženských důvodů), s kolísavými majetkovými poměry a také s drancováním oblasti švédskými vojsky.

Ačkoli roku 1636 do obce přicházejí dva jezuité – Paul Stephanides a Paul Koweindl, především varnsdorfské ženy je velmi obtížné obrátit na katolickou víru⁹. Koncem války proto ve Varnsdorfu a jeho okolí nacházíme řadu opuštěných domů a zanedbaných pozemků. Příčinou tohoto zpusťování je kromě drancování a dočasného obývání Švédskými vojsky¹⁰ do značné míry také zmiňovaná emigrační vlna nekatolíků. Roku 1649 je proto zahájena nová vlna osídlení opuštěného majetku, nově příchozí jsou motivováni slevou na berni.

V této době ještě nebyly zcela zpřetrhány kontakty s luterskou církví. Nekatolické rodiny nechávaly pokřtít své potomky v blízkých německých obcích. Za důkaz úspěšné rekatolizace v oblasti je proto považováno poslední pokřtěné dítě v Grossschönau¹¹. Ještě roku 1736 však byli odhaleni stoupenci Ochranovských bratří.

⁷ Viz Palme, Alois: Varnsdorf a jeho historické pamětihodnosti od založení až do roku 1850. Přeložila Věra Kavanová. Kruh přátel musea Varnsdorf, Varnsdorf 1999. S.71

⁸Palme, Alois: Varnsdorf, o. c., s. 82

⁹Palme, Alois: Varnsdorf, o.c., s.82

¹⁰ Drancování a pustošení se obci nevyhnulo ani ve válce o rakouské dědictví (1778) a také ani o 35 let později, kdy je Varnsdorf vystaven dalšímu pustošení za Napoleonských válek. Viz Fiala, Josef: Varnsdorf: stručné dějiny. Pro MÚ Varnsdorf vydalo SOU polygrafické Rumburk, 1993. S.18

¹¹ Fiala,Josef: Varnsdorf, o. c., s.16

Město Varnsdorf

I přes tyto vnější nepříznivé vlivy (odchod protestantů, drancování cizími vojsky) Varnsdorfská populace roste a od konce 17. do počátku 19.století kolem původní obce vznikají čtyři další: Nový Varnsdorf, Floriánsdorf, Karlsdorf a Francental. Tyto obce se roku 1849 slučují v jednu, Varnsdorf se 13ti tisíci obyvatel, čímž vzniká největší vesnice v Rakousku. Městem se Varnsdorf stává až 28.7.1868.

Pro Varnsdorf 19.století je typický rychlý rozvoj průmyslu (především textilního) a také bouře a stávky poddaných či dělníků v továrnách¹².

1.1.1. Varnsdorf v 70.letech 19.st. – společenské a náboženské aspekty

Varnsdorf byl v této době především městem dynamicky se rozvíjejícího průmyslu. S tímto jevem souvisí pokračující sociální diferenciaci městského obyvatelstva. Čilý společenský život měšťanů a rozvíjející se spolkový život je pak dalším charakteristickým znakem Varnsdorfu poslední čtvrtiny 19.století.

Ve městě se vytváří zámožná vrstva továrníků, z jejich řad se rekrutují štedří donátoři (ať už se týkalo darů pro obec nebo pro spolek, k němuž dárce náležel).

Národnostní situace

Podle údajů o obcovacím jazyku, které uvádějí sčítání lidu je Varnsdorf téměř výhradně německým městem – k češtině coby obcovací řeči se hlásí pouze několik desítek obyvatel. Situace se ostatně dramaticky nemění ani po vzniku samostatného Československa: podle sčítání lidu z roku 1930 se ze zhruba 23 tisíc obyvatel města k české národnosti hlásí pouze 1512 osob.

Jedná se tedy o většinově německé město na území Čech, pro něž je v této době idea velkoněmectví jistě lákavou představou¹³. Za účelem „*co nejtěsnějšího spojení Rakouska s Německem*“ tak již roku 1849 ve Varnsdorfu vzniká Malý německý spolek¹⁴. Když byl roku 1882 založen Německý národní spolek pro soudní okres Varnsdorf, jeho čelními představiteli se stali mj. E.Strache, K.A.Goldberg, významní občané města, spjatí i s liberálně katolickým Politickým spolkem a starokatolickým hnutím¹⁵. O jistých nacionalistických tendencích ve městě může vypovídat i rychlost, s jakou byla roku 1903 založena pobočka radikálního spolku Německá národní rada pro oblast Čech (Deutsche Volksrat für Böhmen), který byl založen téhož roku v Třebenicích jako ochrana před „*slovanskou nákazou*“¹⁶.

Politická situace

Pokud se týká politické orientace, ve městě se střetávají dvě výrazné tendence: liberálně orientovaný Politický spolek katolíků (s předsedou Franzem Richterem) a jeho časopis Abwehr zde stojí proti konzervativně orientovanému Ambrosi Oppitzovi, jehož platformou se stal Nordböhmisches Volksblatt.

Později, od 80.let 19.století, se ke slovu stále častěji dostávají sociálnědemokraticky orientovaní dělníci (zatím však spíše formou demonstrací, stávek apod.), kteří se v té době začínají sdružovat a vydávat časopis Nordböhmisches Volksstimme¹⁷.

¹² Hnutí nezaměstnaných tkalců 1817-1837, boje robotníků o způsob náhrady robotní povinnosti 1822-1826, později stávky textilních dělníků- konec 19.století. Viz Fiala: Varnsdorf, o.c., s.30 a 32

¹³ Kořalka, Jiří: Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914. Sociálněhistorické souvislosti utváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích. Argo, Praha 1996. Viz s.29n, 146n.

¹⁴ Fiala, Josef: Varnsdorf, o. c., s.21.

¹⁵ Kol. autorů: Varnsdorf: město průmyslu a zahrad. Studio REMA '93, Varnsdorf 2003. Viz s.180.

¹⁶ Kol. autorů: Varnsdorf,o.c., s.180

¹⁷ Kol. autorů: Varnsdorf, o.c., s.181

Spolkový život

V Českých zemích je spolkový život charakteristický především pro 2.polovinu 19.století¹⁸. Po pádu absolutistického režimu, který spolky vnímal jako liberální hrozbu¹⁹, a především po zajištění spolčovacích práva ústavou roku 1867 se spolkový život plně rozvíjí i ve Varnsdorfu²⁰.

Několik spolků však v obci působí již před rokem 1860. Jedná se především o Měšťanskou střeleckou společnost (Bürgerliche Schützengesellschaft), založenou roku 1796, dále od 50.let 19.století mužský a dámský pěvecký spolek (Männergesangverein a Concordia, později spojené v jeden Gesangverein). Od poloviny 19.století je také s přestávkami aktivní ochotnický spolek (Verein der Theater-Dilettanten, později Thalia).

Na konci roku 1869 ovšem můžeme ve Varnsdorfu nalézt již 19 činných spolků²¹. Rozšířil se mimo jiné počet sociálně diferencovaných střeleckých spolků, později roste i počet spolků pěveckých (například spolek Eintracht zakládají roku 1890 hudbymilovní Varnsdorffští dělníci)²².

Významný vliv na kulturní i společenský život města měl tělocvičný spolek (Turnverein), později spojený se spolkem hasičským. Tělocvičný spolek byl založen roku 1861 a poté, co roku 1875 postavil svou novou tělocvičnu, stala se tato střediskem společenského života ve Varnsdorfu²³, konají se zde četné přednášky, koncerty a plesy. Tento spolek a jeho významní představitelé jsou zpravidla nacionálně nacionalisticky orientovaní, o čemž svědčí i zákaz přijímání židů do svých řad, přijatý spolkem roku 1903.

Z dalších spolků jmenujme například místní okrašlovací spolek (Anpflanzungsverein), který vznikl již roku 1869 a za své poslání si vytkl zvelebování veřejných prostranství, dále různé umělecké a společenské spolky (rytířsky stylizovaná Schlaraffia Mandovia, Verein für ernste und heitere Kunst), zpravidla však již s pozdějším datem vzniku²⁴

Náboženská situace

Náboženský život ve Varnsdorfu na samém počátku 70. let 19.století se zdá být téměř zcela jednotný: ve městě žilo 13049 katolíků, 107 obyvatel vyznání augsburského a 27 židů²⁵. Situace se však měla rok po Vatikánském koncilu významně změnit; římskokatolická církev přichází o více než 3000 souvěrců (a jejich počet zprvu prudce, později už jen mírně až do konce 19. století roste)²⁶. Na přelomu 19. a 20. století stoupá také počet členů evangelické filiální obce, která má zájem se osamostatnit (i navzdory Rumburské mateřské farní obci)²⁷. V září roku 1903 byla skutečně povýšena na samostatnou farní obec.

Katolická církev ve městě toho času spravovala jeden barokní **kostel sv. Petra a Pavla**. Roku 1877 se konaly oslavy stého výročí jeho stavby poté, co vyhořel kostel původní²⁸. Na přelomu 19. a 20. století však prudce roste počet obyvatel a vyvstává tak potřeba postavit nový kostel.

¹⁸ Efmertová, Marcela C.: České země v letech 1848-1918. Libri, Praha 1998. s. 293-299

¹⁹ Kol. autorů: Varnsdorf, o.c., s.184

²⁰ K rozvoji místního kulturního a spolkového života viz Kol. autorů: Varnsdorf, o. c. , především s.184-196

²¹ Kol. autorů: Varnsdorf, o. c., s.184

²² viz Kol. autorů: Varnsdorf, o. c., s.185-186

²³ viz Kol. autorů: Varnsdorf, o. c., s.189

²⁴ Viz Kol. autorů: Varnsdorf, o. c., s.185

²⁵ viz Kaiserová, Kristina: Konfesní myšlení českých Němců v 19. a počátkem 20. století. Ve stráni, Úvaly u Praha 2003. S.17

²⁶ Viz např. Koláček, Karel: Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech do roku 1946.L. Marek, Brno 2006. S.73-74. Statistiky zde uvedené se ovšem týkají celé Varnsdorfské farnosti, která zahrnovala vedle města Varnsdorf také vesnice Donín, Horní a Dolní Grunt a Jiřetín.

²⁷ viz anonymní Palmeho pokračovatelé: Varnsdorf a jeho historické pamětihodnosti od roku 1850 do roku 1913. S dodatkem do roku 1922. Přeložila Věra Kavanová. Kruh přátel musea Varnsdorf, Varnsdorf 2000. S.56

²⁸ Více viz např. anonymní Palmeho pokračovatelé: Varnsdorf, o. c., s.42

Kostel sv. Karla Boromejského se stavěl bezmála devět let (listopad 1903-září 1912), přitom již dva roky před zahájením stavby byl založen spolek pro stavbu kostela. Z nedostatku financí chybí kostelu věž.

Starokatolická obec si roku 1874 postavila kostel Nejsvětějšího Spasitele a po léta jej pronajímala i zdejší filiální evangelické obci. Svůj **Mírový kostel** si evangelíci postavili roku 1905²⁹.

1.2. Předpoklady vzniku starokatolického hnutí na Varnsdorfsku

Ač tradičně bývá vznik starokatolictví v Rakousku v 70. letech 19. století spojován s reakcí na I. Vatikánský koncil, lze předpokládat, že k tomu, aby si hnutí našlo své příznivce a stalo se životaschopným, bylo potřeba, aby navázalo na určitou ideovou tradici, aby bylo zasazeno do vhodné živné půdy. V kontextu českých zemí (a obzvláště pak severních Čech) se k tomuto vyjadřují mimo jiné Karel Koláček³⁰ a Kristina Kaiserová³¹.

Koláček tak za kořeny hnutí označuje „**vnitřní katolická hnutí odporu**“, která, každé svým způsobem, reagují na *centralistické snahy kuriálního papežství*³². V evropském kontextu se jedná především o Utrechtské arcibiskupství a první francouzské a polské sbory, které vznikly před I. Vatikánským koncilem.

V českém prostředí se pak jedná především o tradici sázavskou (kontinuálně se až k dobám husitským nesoucí od dob misie Cyrila a Metoděje) a basilejská kompaktáta, především pak ve způsobu, jakým je realizovala Česká církev podobojí. Další cesta této myšlenkové tradice vede po období pobělohorské rekatolizace přes *osvícenský reformní katolicismus*³³, který našel svůj ohlas i v českých zemích: za jeho ideové vůdce zde můžeme považovat K.J. Siebta (ovlivněného také jansenismem) a v další generaci především S. Rautenstraucha a F. Kindermann³⁴.

Od významného pokračovatele osvícenského reformního katolicismu, B. Bolzana³⁵, pak skrze jeho žáka A. Krombholze vedou stopy až do Varnsdorfu, k Antonu Nittelovi, který byl v České Lípě středoškolským studentem Krombholzovým.

Ve druhé polovině 19. století se dále objevují myšlenkové proudy, které se snaží reagovat na církevní konzervatismus; v prostředí českých zemí se jedná především o katolickou modernu. Pro německé oblasti Čech je významné především hnutí Los von Rom, úzce spjaté i s národnostní otázkou a se snahou o zakládání zemských církví.³⁶

O „vhodné půdě pro náboženské novoty“ hovoří již anonymní Palmeho pokračovatelé a uvádějí několik zajímavých případů sektářství nebo odklonů od katolické církve, k nimž došlo

²⁹ Podrobně o stavbách evangelického a katolického kostela viz anonymní Palmeho pokračovatelé:

Varnsdorf, o.c., s.48-50 (kostel sv. Karla Boromejského) a s.55-57 (Mírový kostel)

³⁰ Koláček, K.: Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech do roku 1946. Brno, 2006. O předpokladech vzniku starokatolického hnutí viz s.9-17. Autor také odkazuje k základnímu dílu o dějinách starokatolicismu (především v německém kontextu):

Küry, U.: Starokatolická církev, její dějiny, její učení, její cíle, I. a II. díl. Pro potřeby Starokatolické církve ČR z německého originálu Die Altkatholische Kirche (Evangelisches Verlagswerk, Frankfurt a.M. 1982) přeložil J.König. Vydala Starokatolická církev v ČR jako studijní texty. Praha 1998. (Překlad i originál knihy jsou k dispozici mj. v knihovně při biskupském ordinariátu Starokatolické církve.)

³¹

³² Koláček, uv.dílo (2006), s.9

³³ Koláček, tamtéž, s.10

³⁴ Koláček, tamtéž, s.10n

³⁵ K Bolzanovu působení viz Koláček, uv.dílo (2006), s.13n., zde také odkazy k dalším textům.

³⁶ Viz Koláček, uv.dílo (2006), s.15-16. Podrobně o hnutí Los von Rom pojednává Kaiserová, uv.dílo (2003), s.79-130.

Ke katolické moderně viz např. sborník Česká katolická moderna : sborník z konference konané 10. listopadu 1998 v Prostějově . Editor Pavel Marek. Vydáno v Prostějově : Muzeum Prostějovska ; v Olomouci : Katedra politologie a evropských studií FF UP, 2000.

mezi lety 1850 a 1913³⁷. Tendence k odklonu od římskokatolické církve se však objevovala již dříve: pokud přehlédneme dějiny města, není možné si nevšimnout častých, místy sice přerušovaných, ale vždy znovu obnovovaných vazeb k blízkému Sasku a tamním protestantským sborům. Tento faktor coby jeden z možných důvodů (vedle bolzanismu) úspěšného zakořenění starokatolictví na Varnsdorfsku uvádí i Kaiserová³⁸. V této úvaze se přitom nechává inspirovat samotným A.Nittelem, který se v projevu k položení základního kamene ke stavbě kostela také zamýšlí nad kořeny hnutí³⁹.

Kombinace národnostního prvku a latentně přítomné tendence k opozici vůči římskému katolicismu tak starokatolictví ve Varnsdorfu připravuje poměrně příznivé podmínky pro jeho vznik, který ovšem vyvolala až potřeba reakce na I.Vatikánský koncil.

---

³⁷ Viz Varnsdorf a jeho historické pamětihodnosti od roku 1850 do roku 1913. S dodatkem do roku 1922. Sestavili anonymní Palmeho pokračovatelé. Přeložila Věra Kavanová. Vydal Kruh přátel musea Varnsdorf, Varnsdorf 2000.

³⁸ Kaiserová, uv.dílo (2003), s.36

³⁹ Abwehr, 1872, s.722. Nittel zde kromě náboženských, hospodářských a sociálních vazeb na sousední Sasko zmiňuje i prvek národnostní a dále také specifikum německé menšiny v českých zemích.

1.3.

.Vatikánský koncil

I. Vatikánský koncil byl svolán papežem Piem IX., jehož pontifikát byl podle Franzena „*bohatý na vrcholné momenty i na otřesy*“⁴⁰. V době působení papeže Pia IX. Katolická církev přichází o svůj církevní stát⁴¹. Zajímavá je také Piova proměna z liberála ve velmi důsledného konzervativce po revolučním roku 1848⁴².

Mezi pozitivní jevy vývoje katolické církve patří podle Franzena její vnitřní rozvoj, totiž v Německu vrcholící katolické hnutí, které vychází z ideových impulsů romantismu a dává již dříve (především v první polovině 19.století) vzniknout četným katolickým probuzeneckým kroužkům, později i svobodnějším projevům lidové zbožnosti, jakými byly i pouti a pobožnosti. Kolem poloviny 19.století pak dochází i ke vzniku katolických politických frakcí a začíná vycházet také katolický tisk. Církev „*zbavená pout a zastaralých přežitků*“ tak podle Franzena⁴³ získává prostor k obratu k lidem, jejich problémům – po celém Německu (ovšem o něco později i na našem území – Pozn. Efmertová) tak vznikají různé charitativní a vzdělávací spolky, nové řády řeholních sester systematicky pečují o nemocné⁴⁴.

Impulsy svolání koncilu

Podnětem ke svolání koncilu byla reakce na dvě papežova nedávná rozhodnutí : První se týkalo papežova prohlášení dogmatu o neposkrvněném početí, které roku 1854 učinil ex cathedra, tím druhým byl Syllabus připojený k encyklice Quanta cura z roku 1864, seznam 80 omylů, které má katolická církev zavrhnout⁴⁵. Skutečnost, že papež obě tato rozhodnutí učinil sám, bez podpory koncilu, vzbuzovala v řadách katolíků obavy z možného růstu počtu takových prohlášení i dogmat, s nimiž se část katolické obce nemusí ztotožňovat a která současně mohou vést k potížím v ekumenických snahách. Když papež později vyhlásil svůj záměr svolat koncil, byl tento spojován i s diskuzí o jeho pojetí neomylnosti.

Společenská diskuse o papežově neomylnosti, mezitím polarizovala veřejnost do dvou skupin: ač obecně nebylo v zásadě pochyb o tom, že papež je nástupcem Petrovým a o z tohoto plynoucí jeho „*zvláštní učitelské pravomoci*“⁴⁶ přívrženci ultramontanismu rozšíření této pravomoci podporovali (s oporou v dílech J.de Maistre a raných dílech F.R. de Lamennaise), zatímco liberálně orientovaní katolíci v Německu v čele s Ignazem von Döllingerem se důsledků prohlášení papežské neomylnosti obávají . Podle některých německých liberálních novinářů a politiků je třeba se obávat přesahů papežské neomylnosti do politické oblasti⁴⁷. Döllinger sám se snažil poukázat na některé z omylů papežů v historii a dokázat tak neplatnost jejich neomylnosti⁴⁸.

Průběh koncilu a přijetí dogmatu o papežské neomylnosti

Papežská neomylnost se stává veřejným a politickým tématem s vysokou mírou napětí mezi jejími odpůrci a přívrženci, Pius IX. Proto toto téma z jednání koncilu stahuje. Přesto však nakonec na pořad koncilu prosazeno bylo a začaly tak být vedeny vášnivé, ale podle Franzena⁴⁹ velmi otevřené a svobodné debaty.

⁴⁰ Franzen, August: Malé církevní dějiny. Zvon, Praha 1995. S.250.

⁴¹ Tato otázka se ale uzavírá až roku 1929, když Pius XI. Uzavírá Lateránskou smlouvu s Mussolinim a spokojil se tak s malým suverénním územím Vatikánu.

⁴² Franzen, August: Malé církevní dějiny, o. c., s.249

⁴³ Franzen, August: Malé církevní dějiny, o. c., s.247

⁴⁴ Franzen, August: Malé církevní dějiny, o. c., s.249

⁴⁵ Franzen, August: malé církevní dějiny, o. c., s.251

⁴⁶ Franzen, August: Malé církevní dějiny, o. c., s.252

⁴⁷ Kottje, Raymund – Moeller, Bernd (Hg.): Ökumenische Kirchengeschichte, Bd.3 – Neuzeit. Chr. Kaiser Verlag München, Matthias-Grünwald-Verlag, Mainz 1974. S.186

⁴⁸ Franzen, August: Malé církevní dějiny, o.c., s.253

⁴⁹ Franzen, August: Malé církevní dějiny, o. c., s.254

R.Lill však rozhodující motiv ke svolání Vatikánského spatřuje v Piově *vrcholné autoritářské defenzivě vůči racionalismu a liberalismu*⁵⁰. Tomu podle něj nasvědčuje i příprava koncilu, která byla svěřena v řídicí komisi kuriálními kardinálům a ve specializovaných komisích alespoň zpočátku pouze zástupcům římské doktríny. V průběhu samotného koncilu byly údajně také výběrem členů komise „*ztíženy podmínky pro věcnou výměnu názorů*“⁵¹. Koncil proto před jeho závěrem opouští asi 50 biskupů, kteří se s projednáváním dogmatu odmítají ztotožnit.⁵²

Výsledkem jednání byla konstituce **Pastor aeternus**, jež byla v závěru koncilu přijata 533 hlasy, 2 hlasy byly proti. Z této konstituce vyplýval především **papežský primát** (universální episkopát), který papeži ukládá „*plnou, řádnou a bezprostřední pravomoc nad celou církví a nad jednotlivými biskupstvími*“⁵³ a dogma o papežské neomylnosti, tedy neomylnost a neodvolatelnost papežských rozhodnutí ve věcech víry a morálky. Jak uvádí Lill, papežovi tak byla přiřknuta stejná neomylnost, jakou vybavil svou církev sám Kristus⁵⁴ (Ök.Kg., s.190) a k definici neomylnosti je připojena v tomto smyslu problematická věta, že tato papežova prohlášení jsou neodvolatelná „*sama o sobě, nikoli církevním konsensem (na základě přítakání)*“⁵⁵ (Ök.Kg, s.190).

Franzen, nahlížející církevní dějiny z pohledu katolické církve, zdůrazňuje přijetí dogmatu o papežském primátu a neomylnosti většinou episkopátu a ač v ojedinělých případech docházelo i k hlubokým vnitřním dilematům, konstatuje, že většinou „*katolický princip zvítězil nad soukromým úsudkem*“⁵⁶, což mohlo být dáno i tím, že velká část nevyhraněných nebo nesouhlasících biskupů byla podle něj proti jen z důvodu inoportunity. Lill v ekumenicky pojatých dějinách církve naproti tomu hovoří spíše o negativěch, plynoucích z výsledků Vatikánského koncilu, kterými jsou kromě ještě užšího připoutání církve k osobnosti papeže i *zklamání, nedorozumění a zmatky vyvolané příkrou formulací a izolovaností doktríny o papežské neomylnosti* (její izolovaností autor rozumí vyjmutí tohoto tématu jako samostatného vůči tématu celkové církevní konstituce)⁵⁷. Oba autoři pak shodně připomínají vliv biskupské nesouhlasící menšiny, která během koncilních diskusí významně přispěla ke zmírnění původního ultramontanisty navrhovaného rozsahu neomylnosti.⁵⁸

Rakouské duchovenstvo a přijetí papežské infallibility

Souvislosti přijetí výsledků Vatikánského koncilu v Rakousku nám přibližuje H.J. Demmel. Již před přijetím konstituce *Pastor aeternus*, na jaře roku 1870, znělo Rakouskou liberální veřejností: „*Nepovažujte změněnou katolickou církev za tu starou. Vystupte z této změněné církve a vytvořte zemské církve na staré katolické základně!*“⁵⁹. Přijetí obou dogmat vedlo již v létě roku 1870 v Rakousku k vypovězení konkordátu z roku 1855 a k zahájení přípravy nových zákonů, upravujících vztah monarchie a církve. Zrušením konkordátu však rakouská vládní reakce ustává a rozhodující se tak jeví být otázka, jak se k výsledkům koncilu postaví samotní biskupové.⁶⁰ Avšak třebaže před koncilem i během něj se velká část rakouských biskupů řadila

⁵⁰ Viz Kottje, R.-Moeller, B. (Hg.): *Ökumenische Kirchengeschichte*, o. c., s.185

⁵¹ Kottje, R.-Moeller, B. (Hg.): *Ökumenische Kirchengeschichte*, o.c., s.187

⁵² Zatímco Franzen (viz Franzen, August: *Malé církevní dějiny*, o. c., s. 254) jejich odjezd chápe jako snahu nekomplikovat další jednání, Nittel ve svých vzpomínkách uvádí motivy opačné, odjíždějí, aby vyjádřili odpor. Viz Nittel, Anton: *Vzpomínky*. Přeložil J.König. Vydala starokatolická církev ČR jako studijní texty. Praha 2002.

⁵³ Franzen, August: *Malé církevní dějiny*, o. c., s.254

⁵⁴ Viz Kottje, R.-Moeller, B. (Hg.): *Ökumenische Kirchengeschichte*, o. c., s.190

⁵⁵ Viz Kottje, R.-Moeller, B. (Hg.): *Ökumenische Kirchengeschichte*, o. c., s.190

⁵⁶ Franzen, August: *Malé církevní dějiny*, s.255

⁵⁷ , Viz Kottje, R.-Moeller, B. (Hg.): *Ökumenische Kirchengeschichte*, o. c., s.191

⁵⁸ Franzen, August: *Malé církevní dějiny*, o. c., s.254. Viz také Kottje, R.-Moeller, B. (Hg.): *Ökumenische Kirchengeschichte*, o. c., s.190

⁵⁹ Demmel, Hans Josef: *Starokatolictví v Rakouském mocnářství*. Přeložil J. König. Vydala Starokatolická církev ČR, Praha 1998.

⁶⁰ Demmel, Hans Josef: *Starokatolictví*, o. c., s.11.

k opoziční menšině, která nová dogmata odmítala přijmout, situace se změnila již záhy po jejich návratu z Vatikánu – opět se, jak předpovídal rakouský liberální tisk, stávají „*ochotnými služebníky papeže, protivníky jakéhokoli rozumného svobodného vývoje*“.⁶¹ Demmel uvádí mj. příklad pražského kardinála Schwarzenberga, který se podvoluje i přes zjevnou náklonnost k německým liberálním vzdělavcům (např. k von Schultemu), prokazatelnou i svým zájmem o norimberské shromáždění v srpnu 1870. V září toho roku je již z jeho reakce na shromáždění v Bonnu zřejmé, že vatikánská dogmata přijme.⁶² Během následujícího roku se v Rakousku dogmatům podvolují všichni biskupové. V Uhrách vydržel ještě deset let vzdorovat biskup Strossmayer ze Syrmie v Bosně, papežskou neomylnost tak uznal až roku 1881.⁶³

---

⁶¹ Demmel, Hans Josef: Starokatolictví, o. c., s.10

⁶² Demmel, H.J.: Starokatolictví, o. c., s.12

⁶³ Demmel, H.J.: Starokatolictví, o. c., s.12n

1.4.

znik rakouského starokatolického hnutí

„ V celém vzdělaném světě se rozpoutala skutečná bouře rozhořčení.“ A.Nittel, Vzpomínky⁶⁴

Starokatolické hnutí v Německu a v Rakousku vzniká jako opoziční reakce na dogmata přijatá Vatikánským koncilem. Jeho čelními představiteli jsou kromě již zmiňovaného Ingaze Döllingera, také pražský právník Johannes Friedrich von Schulte a teolog Joseph Hubert Reinkens. Primárním cílem hnutí bylo držet se staré víry a nerozdělené (prvotní) církve, napomáhat znovusjednocení všech církví. Původním záměrem tedy nebylo vytvořit samostatnou církevní organizaci. Starokatolíci ostatně opakovaně deklarují kontinuitu své církve a církve prvotní a jako o nové hovoří síše o církvi Katolické, významně proměněné dogmatem o papežském primátu a infallibilitě.⁶⁵

Především neorganizovanost rakouské opozice vůči dogmatům vedla v první polovině roku 1871 ke dvěma výzvám: **Německá slova ke katolíkům v Rakousku** kněze Aloise Antona, nabádají k otevřenému protestu vůči episkopátu a následování a snad i překonání vzoru německé opozice. V **Provolání ke katolickému lidu** z konce května 1871 vyzývá tyž autor k návratu ke staré církvi, žádá mj. svobodnou volbu duchovních a biskupů samotnými věřícími, větší míru účasti laiků na správě církve apod.⁶⁶. Svou odezvu nacházejí i další autoři (W.J. Reichel, F. Michelis), kteří zpochybňují opodstatněnost dogmat a vybízí k ráznému postavení se Římu, usilují o reformu církve .

První starokatolický kongres v Mnichově

V září roku 1871 se v Mnichově koná první starokatolický kongres na podnět řady německých profesorů teologie z universit v Bonnu, Mnichově, Vratislavi a Braunsberku, často již exkomunikovaných pro odmítnutí podvolit se novým dogmatům. Jejich dosud čelní představitel Ignaz Döllinger⁶⁷ před vznikem nové církve spíše varuje, nadále však bojuje proti vatikánským dogmatům. Proto i přes svou exkomunikaci do nově vznikající organizace nevstupuje, se starokatolíky však zůstává v kontaktu. Mnichovského kongresu, který významně určil další cestu starokatolického hnutí, se z rakouských představitelů opozice zúčastnili mj. i Anton Nittel, Franz Richter, Julius Kreibich a Karl Woratschek, Varnsdorffští občané⁶⁸ , z nichž Anton Nittel a Franz Richter byli kromě toho již členy Vídeňského akčního komitétu⁶⁹ .

Kongres přijal následující programové prohlášení:

- tarokatolíci prohlašují věrnost staré katolické víře, Písmu a tradici, považují se za plnoprávné členy církve, nechťejí přijít o svá práva v rámci církve. S
- iskupové mají právo na samostatné a bezprostřední vedení církvi. Starokatolíci ovšem uznávají primát biskupa římského, jako jej uznávali i otcové a koncily staré církve. Odmítají však papežský primát. B
- rostřednictvím církevní reformy v duchu staré církve budou usilovat odstranění nedostatků a zlovyků v životě církve. Navrhují zohledňování národních specifik a podíl katolického lidu na církevních záležitostech. P

⁶⁴ Nittel, Anton: Vzpomínky, o. c., s.2

⁶⁵ Viz např. přednáška Goldbergova ve Varnsdorfském koloseu, viz Nittel, Anton: Vzpomínky, o. c., s.5, viz také Abwehr, 16.9.1871.

⁶⁶ Demmel, H.J.: Starokatolictví, o. c., s. 15-16

⁶⁷ T. č. profesor církevních dějin v Mnichově.

⁶⁸ Nittel, Anton: Vzpomínky, o. c., s.14

⁶⁹ Viz Kaiserová, Kristina: Konfesní myšlení, o.c., s.20. K činnosti Vídeňského akčního výboru viz také Demmel, H.J.: Starokatolictví, o. c., s.20

- odmítají separování kléru jako kulturně svébytné skupiny. Duchovenstvo má vliv na lidovou a národní kulturu, podílí se na jejím formování. Z tohoto důvodu je potřebné kléru formovat s oporou v soudobé vědě a kultuře.⁷⁰

Vznik první starokatolické obce v Rakousku

Vídeňští stoupenci starokatolického hnutí mezitím neúspěšně žádají o spoluužívání dómu sv. Štěpána. Obecní rada jim však v říjnu roku 1871 propůjčuje ke spoluužívání radniční kapli nejsv. Salvátora. Proti tomu protestuje kardinál Rauscher a záhy na kapli uvaluje interdikt. I přesto Ulrich Anton v kapli slouží bohoslužby, uděluje křty i oddává .

Na shromáždění dne 5.11.1871 bylo rozhodnuto o založení neřímské katolické církevní obce. O měsíc později byly schváleny její stanovy, U. Anton navrhuje, aby byla zavedena němčina do církevních úkonů, zrušena zpovědní povinnost i celibát a posílena správní činnost laiků. Místodržitelství však novou obec odmítá uznat. Vídeňská starokatolická obec však přesto zaměstnává svého faráře a drží se ve své správě svých stanov⁷¹ .

Další vývoj starokatolického hnutí v Rakousku

Na vlastní státní uznání Starokatolické církve jako samostatného subjektu si však starokatolíci budou muset ještě několik let počkat – bylo jim přiděleno až 17.10.1877 a současně tak byly uznány tři starokatolické farnosti – Vídeň, Varnsdorf a Ried.

Dalším významným milníkem existence Rakouské (a později Československé) starokatolické církve je roku 1890 připojení se ke společnému prohlášení jednotného směřování národních starokatolických církví (původně církve německé, nizozemské, kristokatolické švýcarské) v Utrechtské deklaraci ze dne 24.9.1889.⁷²

⁷⁰ Výňatky z programového prohlášení Mnichovského kongresu viz www.starokatolici.cz/progmnichov.html

⁷¹ Demmel, H.J.: Starokatolictví, o. c., s.17 -18

⁷² Text deklarace viz <http://www.starokatolici.cz/deklarace.html>

K historii Utrechtské unie, k informacím o současných členech a aktuálním dění viz <http://www.utrechter-union.org/>

1.5.

ymezení starokatolické církve vůči církvi římskokatolické

Ve svých základech Starokatolická církev vychází z katolické věrouky. Při příležitosti 100.výročí I.Vatikánského koncilu se nad vztahem starokatolíků k římskokatolické církvi zamýšlí mj. Urs Küry v pastýřském listě ze dne 19.4.1970.⁷³

Protože jedním z hlavních cílů starokatolictví je od jeho počátku usilování o znovusjednocení křesťanů, snaží se starokatolíci především zdůrazňovat ty prvky, které je s jednotlivými církvemi spojují a pravděpodobně tak patří mezi věroučný základ původní, nerozdělené církve⁷⁴.

S římskými katolíky jsou starokatolíci tedy zajedno v otázce vyznání (drží se původního apoštolského a nicejsko-cařihradského), stejně jako uznávají platnost předschizmatických dogmat. Sdílejí s nimi také trojstupňový, katolicko-apoštolsky pojatý úřad. Uznávají sedm katolických svátostí (ač dvěma, křtu a eucharistii, připisují pro jejich přímý původ v Písmu zvláštní význam).

Küry však ve svém pojetí starokatolictví vymezuje vůči katolickému mysticismu, vázanému „k pozemským osobám, zjevům, událostem a zařízením církve“, který je podle něj falešný a mimo jiné se může projevat i nepřiměřeným uctíváním slov a skutků papežových, jako by byly božské⁷⁵. Starokatolíci dále proti obsáhlému systému zákazů a příkazů, prostupujících celý život katolického křesťana, staví význam jeho svědomí.⁷⁶ S tím souvisí *dogmatický minimalismus*, tedy uznání nutné platnosti základních věroučných pravidel za současné snahy omezit jejich počet na skutečný základ.⁷⁷

Z tohoto důvodu také odmítají četné, původními církevními prameny⁷⁸ neopodstatněné mariánské spekulace. Nejen k nim se potom často pojí nezdravé projevy lidové zbožnosti, například různé pobožnosti, svěcení předmětů apod., před nimiž starokatolíci rovněž varují a vybízejí k návratu ke Kristu a Boží trojici.

V nesouladu se starokatolickým pojetím církve je pochopitelně také papežský centralismus.⁷⁹

Ze skutečnosti, že se drží staré církevní tradice, pro starokatolíky plyne i několik dílčích změn, které Küry explicitně nezmiňuje: jedná se tedy především o návrat mateřského jazyka do liturgie, přijímání podobojí, zrušení příkazu celibátu kněží, větší podíl laiků na správě církve, volba biskupa (synodou) a kněžích (farní radou s převahou laiků).

⁷³ Viz http://starokatolici-brno.org/?acc=tex_kury_rkcaskc

⁷⁴ Tedy církve jednotné, před rozkolem roku 1054.

⁷⁵ http://starokatolici-brno.org/?acc=tex_kury_rkcaskc, strany nečíslovány – oddíl II.

⁷⁶ Tamtéž

⁷⁷ V českém starokatolickém časopise *Communio* po několik let vycházel seriál věroučných rozborů „To, co všichni a všude věřili“.

⁷⁸ Jimiž starokatolíci rozumí především Písmo svaté a tradici církevních otců.

⁷⁹ Küry o těchto rozdílech hovoří i přes to, že si je vědom podstatných změn, které v římskokatolické církvi inicioval II. Vatikánský koncil.

2.

znik Varnsdorfské starokatolické obce

Téměř rok po vyhlášení Vatikánských dogmat, 18.6.1871, se ve Varnsdorfském hostinci Koloseum (s kapacitou 2000 osob) konalo shromáždění občanů, na němž zazněly dvě přednášky proti dogmatu o papežské neomylnosti. Kapacita hostince podle Nittelových vzpomínek nemohla uspokojit veliký zájem, se kterým se u Varnsdorfských občanů téma setkalo⁸⁰. První přednášku přednesl starosta města C.R. Goldberg. Shrnuje v ní neopodstatněnost dogmatu, důsledky, které z něj plynou nejen pro církev, ale i pro stát a jeho rozvoj, žádá oddělení církve od správy státu, návrat k prvotní jednotné církvi, kritizuje dogma jako akt, který brání rozvoji vzdělanosti a kultury⁸¹. Ve druhé přednášce J.Richter objasnil občanům okolnosti koncilu a přijetí dogmat. V závěru shromáždění byla přijata resoluce, která jednoznačně odmítá akceptovat vatikánská dogmata.

O tři týdny později je ve Warnsdorfer Wochenblatt otištěno Nittelovo prohlášení adresované rodičům jeho žáků, že nepřijímá Vatikánská dogmata, považuje je za mylná a nehodlá je ani vyučovat ve svých hodinách náboženství. Brzy poté Nittelovi vyjadřuje svou podporu 30 vlivných mužů města a slibují mu také pomoc, až mu bude třeba nést důsledky svého rozhodnutí. Reakce litoměřického biskupství na sebe nedala dlouho čekat – Nittel byl zbaven funkce katechety⁸² a protože své prohlášení neodvolal, byl biskupem Wahalou, původně prý rovněž odpůrcem dogmat, exkomunikován.

Spolu s příslibem podpory A.Nittelovi bylo rozhodnuto o koupi novin, které budou vytvářet prostor pro šíření myšlenek starokatolického hnutí. Za tímto účelem byl koupen Warnsdorfer Wochenblatt, bylo pro něj zajištěno vhodné technické zázemí a dne 16.8.1871 vyšlo první číslo časopisu Abwehr (Obrana).

V září roku 1871 byl především z organizačních důvodů založen Politický spolek katolíků, předsedou byl zvolen Franz Richter. Vybraní zástupci spolku se o několik dní později již účastní prvního starokatolického kongresu v Mnichově.

Na návrh von Schulteův se Mnichovský kongres usnáší mj. na následujícím: „*Na všech místech, kde vyvstane potřeba a kde je k dispozici dostatečný počet osob, je třeba zřizovat pravidelnou pastoraci. Zda je tomu tak, posuzuje místní výbor.*“⁸³. Jednání s úřady za účelem naplnění zmiňované pastorační práce se však Varnsdorfským starokatolíkům komplikují tím, že jsou právně nahlíženi jako členové Katolické (v jejich dikci ovšem novokatolické) církve a jako takoví přísluší místní katolické farnosti, kde jim je rovněž zabezpečena pastorační aj. péče. Výnos ministra kultu Stremayra ze dne 20.2. 1872 stanoví: „*Vláda musí tzv. starokatolíky považovat za členy katolické církve stojící a na půdě historicky vytvořeného celkového organismu církve dokud neprovedli svůj formálně předepsaný výstup. Pokud by takový krok byl starokatolíky formálně učiněn, potom by pro ně platila práva, která jim vyhrazuje článek XVI státní ústavy z 21.12.1867, zatímco ohledem jejich sňatků, svatebních ohlášek a vůbec všech civilně občanských aktů by byl směrodatným zákon z 9.4.1870, Říšský zákoník č. 51.*“⁸⁴. Starokatolíci by se tak ovšem vzdali své konfese, z hlediska práva by byli nahlíženi jako občané bez vyznání, jednalo by se tedy o zjevný ústupek Katolické církvi.⁸⁵

⁸⁰ Nittel, Anton: Vzpomínky, o. c., s.4

⁸¹ Nittel, Anton: vzpomínky, o. c., s.4-8

⁸² Spor o Nittelovo odvolání viz NNittel, Anton: Vzpomínky, o. c., 10-13

⁸³ Nittel, Anton: Vzpomínky, o. c., s.14

⁸⁴ Nittel, Anton: Vzpomínky, o. c., s.24

⁸⁵ Nittel Stresmayrovi vytýká jeho nedůslednost: „Když se jednalo o zrušení konkordátu, uplatňoval Stresmayr zásadu, že se vatikánskými dekrety papež stal podstatně jinou osobou, než jí byl v době uzavření konkordátu a tím se tato smlouva stala neplatnou. Vůči starokatolíkům však tentýž ministr prohlásil, že vláda se musí při posuzování stavu starokatolíků řídit jen vnější hierarchickou organizací, která zůstala taková, jako byla před tím. Dále řekl, že by faráři, který by se se svou obcí přihlásil ke

Varnsdorfští starokatolíci se v této době seznamují s von Schulteho právním rozbohem, z něhož vyplývá, že při dostatečném zájmu (24 rodin) a současně při zajištění faráře je vláda povinna na žádost starokatolíků uznat nově vzniklou farní obec⁸⁶. Souběžně se snahou Varnsdorfských starokatolíků o zajištění pastorační péče a starokatolické výuky náboženství pro své děti pokračuje i příběh Nittelova sesazení z funkce katechety, které původně navrhla Litoměřická konzistoř, to však bylo okresním školním radou odmítnuto jako nekompetentní a nakonec o něm tak musela rozhodnout až zemská školní rada .

Mezitím však již Varnsdorfští starokatolíci Nittela začali považovat za svého pastora a svěřují mu i svěcení důležitých svátostí (křty, pohřby). Politický spolek katolíků mezitím pracuje na tom, aby mohl vyhlásit vznik samostatné neřímské katolické obce. 16.3. 1872 se v Koloseu shromažďují fallibilisté z řad Varnsdorfských občanů, aby v duchu von Schulteho právní analýzy dali vzniknout nové farní obci a svým podpisem stvrdili své členství v této starokatolické obci. K velké radosti zúčastněných je rovněž oznámeno, že o následující neděli se bude konat první oficiální bohoslužba tohoto společenství.

---

starokatolictví, zajistil právo požívání jeho dosavadního příjmu; avšak učitel náboženství, který by učinil totéž, by byl sesazen ze svého úřadu a sice bez práva na důchod nebo nějaké jiné odškodné. Souhlasně se vyjádřil na otázku, zda mohou být děti starokatolíků nuceny, aby se účastnily vyučování náboženství od nějakého „neomylného“ duchovního a to zcela v rozporu se svým jiným výrokem, že vnitřní podstata katolické církve se přijetím dogmatu stala totálně jinou. Důsledně by z toho musel vyvodit, že ve státě, jehož ústava zaručuje svobodu svědomí, nemůže být nikdo nucen, aby opustil svou konfesi, vytvořil vlastní sektu a své děti svěřil vyučování infallibilistických duchovních.“ Nittel, s.24)

⁸⁶ Nittel, Anton: Vzpomínky, o. c., s.27

ližší kontext zahájení stavby a její průběh

3.1.

arnsdorfská starokatolická obec před zahájením stavby kostela (1871-1874)

Spor o bohoslužebné prostory

Poté, co Anton Nittel uvedl v život hnutí Varnsdorfských občanů, kteří se stejně jako on odmítají podřídit výsledkům Vatikánského koncilu, přestali tito jeho spoluobčané důvěřovat katolickým kněžím a ve věcech víry se obraceli raději na Nittela, ač ten byl již v létě roku 1871 exkomunikován. V duchu programu starokatolického hnutí se však všichni starokatolíci nadále považují za součást Katolické církve, a proto žádají o společné užívání církevního majetku ke kultickým účelům.⁸⁷

Vláda neuznává starokatolický argument, že z katolické církve nevystoupili oni, starokatolíci, nýbrž ti, kteří přistoupili na platnost dogmat. Poukazuje přitom na to, že stát má co do činění pouze s vnější institucí církve a ta i po vyhlášení dogmat zůstala nezměněna. Starokatolickým žádostem po uznání práva na společné užívání kostela tak nemůže vyhovět, protože kostely disponují farnosti a jejich představitelé, faráři, a státu nepřísluší posuzovat, kdo od víry odpadl a kdo nikoli.⁸⁸

Počátky starokatolické liturgie ve Varnsdorfu

Potřeba vykonávat některé funkce církve ve starokatolickém duchu se projevuje již před založením starokatolické farní obce. Dne 16.10.1871 se tak u příležitosti výročí tělocvičného a hasičského spolku pod širým nebem konala první starokatolická bohoslužba. Výroční slavnosti spolku se doposud konaly v katolickém kostele. Protože nyní toto místo pro členy spolku nebylo přijatelné, pochodoval průvod na prostranství, kde pronesl svůj projev A.Nittel, poté vyzval ke společné modlitbě, po níž následoval chorál v provedení mužského pěveckého sboru. Tato slavnost se stala ve starokatolickém prostředí tradicí a po otevření kostela se odehrávala zpravidla zde.⁸⁹ Tento zvyk přejímá také Spolek veteránů.

Záhy poté Nittel pokřtil dítě Mathildy Haslerové (protože starokatolíci postrádali bohoslužebné prostory, stalo se tak přímo u Haslerů doma) a vedl obřad pohřbu mladého syna továrníka Hanische.

Snaha varnsdorfských starokatolíků získat souhlas ke společnému užívání místního katolického kostela naráží na silný odpor zdejších konzervativních katolíků, v jejichž čele stojí místní nový kaplan Ambros Oppitz. Z jeho podnětu je zakázáno i používání kostelních zvonů k oznamování starokatolických obřadů,⁹⁰ spory jsou vedeny také o pohřbívání na místním hřbitově. List Abwehr se zmiňuje i o osobním útoku na faráře Nittela během pohřbu: „*Při jednom starokatolickém pohřbu ve Varnsdorfu volala jedna žena na průvod vedoucího faráře Nittla „Pohledte, jak tu ten chlap kráčí; takovým způsobem sváděl lidi!“*⁹¹ Podle listu si lidé později však už natolik zvykli kráčet na pohřeb bez zvonů, že jim poplatek za zvony připadá spíše jako přepych pro bohaté (Abwehr, 1873, s.795).

První starokatolický bohoslužebný prostor ve Varnsdorfu

V březnu roku 1872, současně s vyhlášením nové farní obce, se Varnsdorfští starokatolíci dočkali i příslibu nových prostor – obchodník a předseda Politického spolku katolíků Franz

⁸⁷ Tento požadavek je ostatně také součástí petice, kterou rakouští starokatolíci opakovaně zasílají říšské radě; viz např. Abwehr, 8.1.1873, s.807.

⁸⁸ Viz také Nittelovy námitky výše uvedené, dále viz Nittel, Anton: Vzpomínky, o.c., s.23

⁸⁹ Nittel, A.: Vzpomínky, s.21

⁹⁰ Kaiserová, K.: Konfesní myšlení, o. c., s.27

⁹¹ Abwehr, 1873, s.972

Richter a zároveň nově zvolený člen představenstva kultu obci propůjčil prostory (halu a dvě postranní místnosti) ve skladišti svého obchodního domu, aby, uzpůsobené svému účelu, mohly sloužit ke konání bohoslužeb.

První bohoslužba, sloužená zde starokatolickým farářem Antonem Nittlem,⁹² z kapacitních důvodů pouze pro již zapsané členy obce a jejich rodiny, se za mimořádného zájmu věřících konala o velikonoce, 30. 3. 1872. Modlitebna se dočkala nevídané účasti i o následující neděli, kdy již byla přístupná všem, tedy i novým zájemcům o členství v obci, kteří se zde do obce mohli zapsat. Tyto zápisy pokračují i o další neděle, již při první bohoslužbě měla obec evidované 3000 členů.

Od počátku však bylo patrné, že se jedná o provisorní řešení, protože kapacitní možnosti modlitebny ani zdaleka nemohly uspokojit zájem věřících, z nichž někteří o nedělích přicházeli do Varnsdorfu ze vzdálenějšího okolí: *„Když se blížila hodina první starokatolické bohoslužby, proudili ze všech konců města věřící, aby zaujali včas výhodná místa, to se však podařilo jenom části z nich, protože připravené místnosti skýtaly místo pouze několika stům osob, přišly jich však tisíce.“*⁹³ (Nittel, s.28). Dle Abwehru hala pojala asi 600 osob.⁹⁴

Od vánoc roku 1872 starokatolickou modlitebnu příležitostně využívají i Varnsdorfští evangelíci, kteří tvoří pobočku Rumburského sboru. Rumburský pastor zde slouží bohoslužby především o křesťanské svátky (vánoce, velikonoce, svatodušní svátky, reformační svátek aj.). Krátké zprávy o chystaných bohoslužbách na svých stránkách otiskuje i Abwehr. Starokatolíci tuto výpomoc označují za krok k budoucí jednotě křesťanů.

---

⁹² Jako farář je usnesením představenstva ze dne 27.8.1872 provisorně zaměstnán ode dne 1.4.1872, roční plat byl stanoven na 1200 zlatých.

⁹³ Nittel, A.: Vzpomínky, o.c., s.28

⁹⁴ Abwehr, 4.4.1872, s.375

3.2.

S Boží pomocí a se spojenými silami“ – stavba kostela

Rozhodnutí o zahájení stavby

Představenstvo obce tedy své souvěrce ujišťuje, že stavba kostela je mimo jiné i kapacitních důvodů *předmětem vážných jednání*⁹⁵. Definitivní rozhodnutí o neodkladném zahájení práce na přípravě stavby bylo sjednáno na schůzi představenstva obce dne 27.8.1872. Na obavy některých členů představenstva z příliš vysokých nákladů, které budou přesahovat možnosti obce, reagovali jiní, např. Franz Hanisch, Franz Richter a Julius Richter aj. okamžitým příslibem asi 6000 zlatých „ *pro začátek*“⁹⁶. Další příspěvky se podle Abwehru rýsují.

Pozemek a dar stavebního materiálu

V listopadu téhož roku zakoupil Franz Richter stavební pozemek na tzv.Schürzově kopci o rozloze 800 sáhů, určený ke stavbě kostela⁹⁷. Podle dobového popisu je pozemek situován ve středu města na pahorku, ze všech stran dobře přístupný a budoucí kostel bude odevšad dobře viditelný a bude tak ozdobou města.⁹⁸ Již 14.11. (podle Nittelových vzpomínek o den dříve) začal továrník Hampel na pozemek svážet 140 vozů stavebních kamenů, které pro účely stavby starokatolické obci daroval: „*Byl to pozoruhodný vzrušující konvoj, který v tento den projížděl městem. V dlouhé řadě přiváželo 24 bezplatně přistavených zeleným chvojím ozdobených vozů první kameny pro budoucí kostel od bytu dárce až na staveniště. Sám dárce řídil ve svátečním oděvu šestisprežení před prvním vozem, který byl rovněž bohatě ozdoben zelenými věnci a na jehož přední části stál vztyčen kříž opatřený nápisem „S Bohem a se spojenými silami!“*“⁹⁹ Hampelovy vozy byly provázeny nadšeným davem, který po vyslechnutí projevu F.Richtera ochotně pomáhal při skládání nákladu na místo. Na schůzi představenstva dne 16.11.1872 Franz Richter oznamuje i přijetí dalších darů: cihly jako společný dar několika majitelů cihláren a stavební dřevo, které na stavbu věnoval pán z Kyjova na Lučním lese. Další stavební kámen je na pozemek dopraven počátkem června roku 1873. Velké nadšení a ochota věnovat nejen část svého majetku, ale i svůj čas a práci (především v případě chudších členů obce) ostatně provázejí veškeré dění kolem stavby.

Komise pro stavbu kostela

Z organizačních důvodů byly na další z listopadových schůzí představenstva obce ustanoveny tři komise pro organizaci stavby (21.11.1872). Jednalo se o agitační, sbírkovou a stavební komisi. Projektem a řízením stavby byl pověřen stavební mistr Gustav Stolle. O stavební zakázce farní obce nemám k dispozici prameny, podle následné spokojenosti farní obce s provedením stavby lze však předpokládat, že se mělo jednat o prostou stavbu, která bude upomínat ke staré církvi (toto je možná důvodem pro novorománský styl stavby).

Dárci a finanční sbírky

Vyhlášení sbírky prostředků na stavbu kostela se dočkalo nadšené odezvy: za účelem získání prostředků na stavbu kostela jsou pravidelně pořádány sbírky v modlitebním sále, opakovaně či jednorázově přispívají vyššími obnosy (obvykle 100-300 zl.) četní Varnsdorfští továrníci – Joachim Goldberg, Carl Hannisch, Carl Frölich, Josef Thiele a jiní. Obec získává prostředky nejen od Varnsdorfských občanů, své příspěvky přicházejí například i ze Žitavy, z Drážďan, Magdeburku, Berlína i z Ruska. Mimo jiné v Lodži, Kamenickém Šenově a v Ochranově byly ve prospěch kostela uspořádány sbírky. Pan Doussin z Brunzlau v pruském Slezsku připojil ke svému daru 30ti tolarů také věnování:

⁹⁵ Abwehr, 9.4.1872, s.385

⁹⁶ Nittel, A.: Vzpomínky, s.29

⁹⁷ Anonymní Palmeho pokračovatelé: Varnsdorf, o. c., s.52

⁹⁸ viz Abwehr, 11.2.1874,s. 1457

⁹⁹ Nittel, A.: Vzpomínky, o. c., s.30

„Přeji Vám i Vaším bratrům, aby Vaše úsilí mohlo být brzy zdárně završeno. Máte co do činění s mocným nepřítelem, jenž v sobě snoubí prohnanost se silou a výdrží; jeho dílo je však pouze dílo lidské, Bůh při něm nestojí.

Ať také Vy máte všude silné spojence, kteří při Vás budou věrně a pevně stát. Jak nám ukazují dějiny, všude tam, kde na sebe panství kněží a tyranie strhávají veškerou moc a lid sdírají pouze pro vlastní zájmy, pokaždé vzejde z boje vítězně svoboda. A tomuto cíli nejste již ani Vy vzdáleni, pokud budete odvážně a jednotně stát při sobě. Dej to Pán Bůh.“¹⁰⁰

Varnsdorfští starokatolíci sami obesílají řadu míst prosbami o pomoc při sbírání peněz. Jedna z těchto výzev se dostala do rukou c.k. okresnímu hejtmanovi v Jablonném von Kriegelsteinovi, který Varnsdorfskou starokatolickou obec obratem udává pro pořádání nepovolených finančních sbírek. Jak jízlivě poznamenává Abwehr¹⁰¹, von Kriegelstein možná doufal v další ocenění papežem – první získal za zásluhy při výstavbě kostela, to další by mu mohlo být přiznáno za zmaření stavby kostela starokatolického. Protože se podle Rumburského hejtmána Wrazdy, pověřeného přezkoumáním stížnosti, jednalo o *úřední úkon v rámci jejich vlastního působení*, mohou Varnsdorfští svou dočasně pozastavenou sbírku obnovit.¹⁰²

Samotný průběh stavby a zapojení dobrovolných pracovníků

To už ale přicházejí ke slovu i jiné způsoby pomoci při stavbě kostela: majitelé přepravních společností jsou žádáni o zapůjčení povozů, k nedostatku pracovních sil dochází při vykládce bezúplatně poskytnutého stavebního materiálu. Franz Hanisch, řídící stavební komisi, proto vyzývá dobrovolníky ke spolupráci.

V srpnu roku 1873 jsou hotovy stavební plány a bylo proto přikročeno k žádosti o stavební povolení. Stolleho stavební plán kostela v jednoduchém čistém slohu je údajně oceňován odbornou veřejností.¹⁰³ Po získání stavebního povolení byla 13.10.1873 stavba započata hloubením základů. I zde podle Abwehru nadšená skupina dobrovolnic vyzbrojených rýči a lopatami, už od časných ranních hodin pomáhala, Nittel ovšem vzpomíná i přítomné muže, sám však také dojatě připomíná angažovanost žen: *„Mezi nimi excelovala zvláště jedna stařenka z Karlova, která přicházela skoro každý den a s neobvyklou silou vozila kolečka. Zažila tu radost vidět dokončené dílo před svým zrakem a teprve několik let později jí zvony zvonily vděčně na cestě ke hrobu.“*¹⁰⁴

Základy byly již na konci října vyhloubeny a ještě před začátkem zimy tak mohly být vyzděny. Ještě v prosinci je také zajištěn přísun stavebního materiálu pro pokračování stavby v příštím roce. Abwehr vyjadřuje naději, že jako letos i v příštím roce budou vyslyšeny výzvy k zapojení se do chodu stavby svou dobrovolnou prací. V tomto smyslu se jeví nadějně, že výzva případným dobrovolníkům, kteří by mohli být neustále přítomni na staveništi a přidělovat práci, byla ještě koncem roku 1873 vyslyšena.

V souvislosti se zahájením stavby po zimní přestávce jsou počátkem března roku 1874 opět vyzýváni dobrovolníci k zapojení se do prací – mnozí z nich svou účast přislíbili již dříve a pouze si domlouvají vhodné termíny brigád.

Abwehr nás již 20.5.1874 informuje o tom, že kostelní loď s pěti okny je až po střechu dostavěna, věž za lodí o něco málo zaostává. Koncem května bylo započato zvedání střechy. V této době také dochází ke drobné změně výšky věže, která má mít podle nového plánu trojnásobnou výšku proti výšce lodi. Dokončení tesařských prací na střeše dne 30.5. je předem

¹⁰⁰ Abwehr, 29.3.1873, s.937

¹⁰¹ Abwehr, 2.4.1873, s.943

¹⁰² Abwehr, 28.5.1873, s.1044

¹⁰³ Abwehr, 11.2.1874, s.1457

¹⁰⁴ Nittel, Anton: Vzpomínky, o. c., s.33

oznamováno v Abwehru a veřejnost je zvána k vyslechnutí tradiční tesařské průpovědi, kterou při této příležitosti pronese mistr tesař; akce měla nakonec nečekaný rozsah: večer na místo přišla i kapela střeleckého spolku, na střešní trámy kdosi pověsil iluminovaný kříž...

Na konci srpna Abwehr informuje o stavu stavby, která „*kráčí vstříc svému završení*“: strop je již téměř hotový, zdi jsou vyhlazovány, také stavba věže se chýlí ke konci.¹⁰⁵

Při stavbě věže byla ostatně použita pro tento typ stavby zcela nová metoda, dosud používaná pouze při stavbě komínů: stavělo se totiž zevnitř, čímž mimo jiné odpadla náročná stavba lešení. Zkušenosti s tímto způsobem stavby získal Varnsdorfský občan Pastorel, který také řídí její průběh zde, především v Rusku. Stavba věže byla dokončena vysazením špičky dne 29.10.1874. Věžní hodiny, které na vlastní náklady přislíbil zhotovit zdejší továrník Holfeld, jsou k instalaci připraveny počátkem listopadu.

Stavba a dokončovací práce nadále pokračovaly podle předpokladů. Na podzim, ještě před nástupem nepříznivého počasí, se proto dobrovolníci mohli pustit do práce na přilehlém pozemku, které obnášely především odstranění suti a uhlazení povrchu. Začátkem listopadu tak lze na pozemku kolem kostela spatřit desítky dobrovolníků (kolem 50ti osob, ale i více), kteří pracují na jeho úpravě.

Koncem října je však uvnitř kostela ještě třeba: položit kamennou podlahu, odít sloupy a provést ještě některé drobné sklenářské práce. Den otevření kostela se však blíží.

Vybavení interiéru kostela – zvony, varhany, oltář

Poté, co po letnicích roku 1874 mohl být vyzvednut krov, upíná se pozornost veřejnosti i tisku k dalšímu úkolu: zajistit budově odpovídající vybavení.

Spolek Varnsdorfských slečen se proto rozhodl, že sbírkou a beneficí zajistí kostelu zvony. Při svém obcházení Varnsdorfských domácností se zaměřily na mladé rodiny a zpravidla neodcházely s prázdnou. Abwehr dne 20.5. 1874 otiskuje výzvu sester Sidonie, Otilie a Marie Hanischových. Obracují se v ní na ostatní Varnsdorfské sestry ať už novo- nebo starokatolického vyznání. Oznamují svůj záměr, žádají o jeho podporu, a přestože to byli i jejich otcové, kteří přispívali před 45ti lety na obnovu zvonů katolického kostela po jeho požáru, na které je jim nyní odpíráno zvonit, nehodlají rozdmýchávat rozpory a vybízají ke smíru, protože: „... *ve svých srdcích jsme všechny hluboce přesvědčené, že veškeré lidstvo náleží pouze jednomu Bohu. Naše původní ryzí sesterská láska nesmí být nikterak dotčena názorovými rozdílnostmi našich otců.*“¹⁰⁶

Tato výzva se dočkala řady vstřícných reakcí – Abwehr již na počátku června informuje o sbírce, kterou pro kostelní zvony zorganizovaly dámy z pruského Königsbergu (pozn.:Královce) prostřednictvím místního časopisu „Katholik“. V tomto časopise později vyšla i výše citovaná výzva Varnsdorfských slečen s dodatkem: „*Zde musí přispět i německé ženy a slečny a postavit si tak na české hranici pomník, svědectví starokatolické lásky.*“¹⁰⁷ Příspěvky na zvony přicházejí opět i z blízkého Grossschönau. Když jistý pan Schrauber pořizuje snímek plánů kostela a stavby v jejím aktuálním stavu, získává výbor Varnsdorfských slečen další podporu pro svou sbírku: Schrauber nechá vytvořit několik set kopií fotografií kostela a slečnám je poskytné za účelem dobročinného prodeje. Také benefiční představení Drážďanské herečky Pauline Ulrichové v Kolosseu a řada dalších dárců přispěla k tomu, že již záhy mohly být v Bochumských slévárnách objednaný 4 zvony (největší z nich se zavázal uhradit Raimund Artl). Bylo přislíbeno, že budou do konce listopadu přivezeny do Varnsdorfu.

Mnohem menší pozornost byla v tisku věnována sbírce na varhany. Pouze od Nittela se dozvídáme, že „*ani dospělé ženy nechtěly stát pouze v pozadí za svými dcerami a uspořádaly mezi sebou rovněž velkým úspěchem doprovázenou sbírku na varhany.*“¹⁰⁸. Varhany z dílny

¹⁰⁵ Abwehr, 22.8. 1874, s.1774

¹⁰⁶ Abwehr, 20.5. 1874, s.1615

¹⁰⁷ Voz Abwehr, 10. 6. 1874, s.1646

¹⁰⁸ Nittel, Anton: Vzpomínky, o. c., s. 37

pana Roitha z Prahy byly do města dopraveny 28.11.1874. Záhy po jejich instalaci se bude konat první zkušební koncert. Účast na něm přislíbili znamenitý varhaník Gerstberger z Prahy a jiní muzikanti. Předpokládá se, že v bezchybné akustice kostela se bude jednat o „*velkolepé uvedení*“ tohoto nástroje.¹⁰⁹ Podle pozdější zprávy se jednalo o krásný koncert s hojnou účastí diváků, varhany ovšem nesplnily náročná očekávání, která na ně klade rozsáhlý prostor kostela.¹¹⁰

V říjnu došel stavebnímu výboru kostela nákres budoucího oltáře, jak jej z mramoru zhotoví „*slavný sochař Pilz z Vídně, jak známo Varnsdorfský rodák*“: Oltářní stůl a tabernákl mají být provedeny v prostém ryzím stylu (jako ostatně celá stavba), vévodit jim má socha Spasitele z carrarského mramoru. Kristus má být pojat jako učitel, tak, jako si jej představujeme při kázání na hoře. Po obou jeho stranách se tyčí dva kandelábry. Jak Abwehr předpokládá, Vinzent Pilz si tímto dílem ve svém rodném městě postaví pěkný pomník.¹¹¹

Dokončovací práce

Počátkem prosince roku 1874 Abwehr shrnuje průběh dokončovacích prací uvnitř kostela: je třeba zavěsit již přítomné zvony, na cestě do Varnsdorfu je i křtitelnice z načervenalého mramoru, pořízená z darů dam Marie Liebischové a Marie Anny Egerové. K příležitosti zahajovací slavnosti jsou připraveny náhradní oltář a kazatelna, sochu Krista dočasně nahradí jednoduchý dřevěný kříž.

Jak totiž Abwehr předpovídal již v srpnu, v počátcích bude třeba spokojit se s některými provisorii – to se týká především sochy Krista, oltáře a kazatelny. Pro pozdější zahájení příprav a prací budou tyto objekty dodány později.

---

¹⁰⁹ Program koncertu, který se ve starokatolickém kostele konal 20.12.1874, byl následující: 1.

Slavnostní předehra komponovaná i předvedená Eduardem Gerstbergerem 2. Píseň „Pane, zůstaň se mnou“, přednesená Varnsdorfským mužským pěveckým spolkem 3. Píseň „Povýšení“ pro basový hlas s varhanním doprovodem, zpěv Johan Meyer 4. „Sbor poutníků“ od Richarda Wagnera, přednesený kapelou veteránského spolku 5. Varhanní variace na anglické lidové hymny, přednesené Gerstbergerem 6. Sbor „Sabat“, provedený pěveckým spolkem 7. Leonhardtova „Cavatina“ v podání veteránské kapely 8. Varhanní koncert a fantazie (Trutschel), přednesené Gerstbergerem. Viz Abwehr, 16. 12. 1874, s.1977.

¹¹⁰ Abwehr, 23. 12. 1874, s. 1989

¹¹¹ Abwehr, 24.10. 1874, s.1880

Podrobnou reportáž o zahajovací slavnosti přináší dne 30.12.1874 Abwehr.¹¹²

Datum konání slavnosti u příležitosti otevření kostela bylo stanoveno na 27.12.1874. Již v 9 hodin ráno se Varnsdorfské starokatolíci naposledy shromažďují v modlitebním sále ve Vídeňské ulici, aby zde vyslechli krátký rozlučkový projev Antona Nittela. Poté se vytváří průvod, složený mimo jiné ze členů veteránského a hasičského a tělocvičného spolku a dalších četných hostů (mezi nimi byl také starosta Goldberg, evangeličtí pastory farností Rumburk-Varnsdorf a Grossschönau a deputace téměř všech severočeských starokatolických spolků a obcí). Tento průvod se za hudebního doprovodu kapely veteránského spolku blíží ke kostelu, odkud lze v téže době poprvé zaslechnout odbíjení kostelních zvonů. Podle Abwehru mohl být průvod složen ze 4-5 tisíc osob. Během několika minut se poté celý kostek zcela zaplnil (byl konstruován pro zhruba 1200 osob, ale lze předpokládat, že se do něj onen den vtěsnalo o mnoho více lidí).

Prvním návštěvníkům se podle Abwehru naskytl překvapivý a slavnostní pohled: *„Ryzí jednoduchost stylu, impozantní dojem v celkovém účinku i půvabné a vkusné řešení detailu z tohoto nového Božího stánku činí významnou ozdobu města, na níž může být Varnsdorf pyšný i proto, že si jím rodilý Varnsdorfský občan, stavitel pan Stolle sám ve svém rodném městě postavil ten nejkrásnější pomník.“* (Obraz stavby pomníku je v souvislosti s dary na stavbu kostela používán hojně – např. v případě budoucí Pilzovy sochy, zvonů, celé stavby apod.) Pokud se týká provedení, vyzdvihuje Abwehr především užití systému sloupů a pestrobarevné vitráže, které jinak strohý oltář zahalují do *mystického soumraku*.

Poté, co pěvecký spolek zapěl „To je den Páně“, se předseda obce Varnsdorfských starokatolíků Franz Richter slavnostně obrátil k Antonu Nittelovi a prohlásil:

*„Jménem naší starokatolické obce Vám předávám klíče od našeho nově zbudovaného Božího stánku a potvrzuji Vás tímto coby námi zvoleného faráře. Obec od Vás očekává, že v tomto Bohu zasvěceném prostoru budete hlásat ryzí evangelium, slova míru, povznesení a pravdy, aby tak světu bylo den ode dne více zřejmé, že nám, starokatolíkům, je víra v Krista nade vše a vážíme si ji jako základny všech mravních řádů a jako zdroje našich radostí i naší útěchy. Budou-li k tomu naše síly stačit, bude Vás obec i její představenstvo v tomto Vašem úsilí podporovat. A nyní se s Boží pomocí ujměte svého úřadu.“*¹¹³

Nittel poté přistoupil ke kazatelně a jal se kázat: shrnul cíle starokatolicismu a klidně popřel výtky protivníků. Z jeho projevu prý prosvítal *duch skutečné zbožnosti* (v protikladu k *bezmyšlenkovitému pánbičkářství*) a křesťanské lásky k bližnímu, byť chybujičím člověku.

Při následně sloužené mši se během zpěvu díky výtečné akustice opět naskytlá příležitost děkovně vzpomenout stavitele Stolleho.

Ve zprávě o průběhu slavnosti se nehovoří o zasvěcení kostela. O kostelu se zpočátku hovoří jednoduše jako o starokatolickém kostele, teprve později je nazýván Christuskirche. Zpráva o dodatečném pojmenování kostela jsem však ve sledovaném tisku nenalezla.

Název Christuskirche, Kristův kostel, bývá do českého jazyka převáděn jako kostel Nejsvětějšího Spasitele. Tento český výraz se více přibližuje tradičnímu katolickému svěcení kostelů. Vzhledem k dlouholetému téměř zcela výhradnímu zastoupení německé národnosti mezi členy Varnsdorfské farní obce lze však předpokládat, že tento název vznikl později nebo mimo starokatolickou obec ve Varnsdorfu.

¹¹² Viz Abwehr, 30.12. 1874, s.1991-1992

¹¹³ Abwehr, 30.12. 1874, s. 1991

V poledne se za účasti četných hostů a některých členů zdejší starokatolické obce konal společenský oběd v nádražní restauraci pana Köhlera, věhlasného kulináře, který se snažil svou pověst při této příležitosti ještě překonat. Poté přišel na řadu skutečný „rej přípitků“: připíjelo se na císaře, dárce ústavy, na obecné křesťanské a starokatolické cíle (rozvoj hnutí, soužití křesťanských konfesí, znovusjednocení křesťanů, také na šíře vnímanou evangelickou duchovnost, která i vně starokatolictví střeží křesťanského ducha lásky k bližnímu a tolerance) i na různé představitele starokatolicismu (mj. na biskupa Reinkense, na starokatolíky Krušnohoří a Polabí) a samozřejmě také na ty, kteří svým způsobem přispěli ke stavbě kostela (na Varnsdorfské spolky, na stavitele Stolleho, tesaře Eberta a truhláře Menschela, místní občany) apod.

Deutscher Merkur uzavírá reportáž o slavnosti slovy: „*Prostě a jednoduše, bez veškeré marné slávy proběhla tato slavnost a kdo dnes, poté co je tato slavnost za námi, na ní pohlíží zpět, musí přiznat, že nemohla být důstojnější. Odpovídala danému kostelu, ve kterém nejsou žádné obrazy svatých a sochy, žádné zlatem a stříbrem zdobené boční oltáře, které by svou nádherou a uměním odvracely zbožnost věřících od místa mešní oběti, které jako jediné má upoutávat pozornost obce. Starokatolictví se odloučilo od těch tradic, které vypočítavě činí člověka nástrojem manipulující moci a vkládají mezi člověka a Boha bezpočetné prostředníky.*“¹¹⁴

---

¹¹⁴ Deutscher Merkur, 9.1.1875, s.18

3.4.

řmskokatolická reakce na vznik starokatolického kostela

Varnsdorfští starokatolíci dosáhli ve velmi krátkém čase svého záměru – postavili z významné části svými rukama a ze svých peněz kostel, symbol jejich přesvědčení i vzdoru vůči Římu. Ve Varnsdorfu však vedle nich žili i konzervativní římskokatolíci, kteří tuto stavbu svým způsobem také vnímali. Ačkoli se jejich časopis Nordböhmisches Volksblatt, o dokončení stavby zmiňoval pouze okrajově a velmi stroze¹¹⁵, v souvislosti se slavnostním otevřením kostela již polemizuje o souladu činů a skutků faráře Nittela, který by se místo proslavů plných slov o lásce měl raději přestat věnovat provokacím a osvědčit svou lásku k bližnímu v praxi. O stavbě hovoří jako o „kostelíku“. Všimá si také, že proti samotnému aktu zasvěcení kostela bylo velmi zdůrazňováno předání klíčů mezi F.Richterem a A.Nittelem, ironicky upozorňuje na analogii s Ježíšem a Petrem¹¹⁶.

Z předchozích událostí je však zřejmé, že přestože záměru postavit starokatolický kostel sami alespoň napomohli svým zákazem používání kostela i zvonů pro potřeby starokatolíků, samotné stavbě od jejich počátků však také příliš nepřáli, jak o tom vypovídá mj. von Kriegelsteinova stížnost na finanční sbírku. Abwehr v průběhu stavby také formou otevřeného dopisu otiskuje polemiku jistého A.Ohmeho s farářem Müllerem z Podluží: Ten pana R... (zřejmě F.Richtera, podle jeho Ohmem vyzdvihoovaných zásluh o obec) označuje za největšího zdejšího hrubiána, o kostele se vyjadřuje jako o „blázinci“ (Narrenhaus), kde se střetává mnoho různých zájmů (různé spolky, dobročinnost apod.). Kostel podle něj staví „lumpové, podvodníci, bankrotáři, pašeráci a švindlíři“.¹¹⁷

K poslednímu tvrzení přidávají konzervativní katolíci v čele s Ambrosem Oppitzem o dva roky později také další argument: Když roku 1876 zkrachovala místní německá Eskomptní banka (v jejímž představenstvu se lze opět setkat s F.Richterem), znamenalo to nejen výrazné ztráty úspor Varnsdorfských občanů a jisté potíže místních podniků, ale také příležitost k obvinění starokatolíků z toho, že vysokým úvěrem na stavbu kostela bance k bankrotu napomohli.¹¹⁸ V Abwehru následně vychází zpráva, která vše důrazně popírá a prohlašuje také, že jí k Eskomptní společnosti neváže byť sebemenší dluh¹¹⁹. Ačkoli až dosud list často informoval o úspěších eskomptní společnosti, podával zprávy také o jejích shromážděních apod. a intenzivně sledoval také průběh konkursu a soudní proces s představiteli banky, negativní důsledky, jejichž míra by přesáhla nepřijemnosti dalších klientů banky, mi není znám. Je pravděpodobné, že tento případ sledoval spíše z důvodu čtenářské atraktivity a zainteresovanosti řady čtenářů na osudu společnosti.

¹¹⁵ Nordböhmisches Volksblatt, 24. 12. 1874, s. 290

¹¹⁶ Nordböhmisches Volksblatt, 1. 1. 1875, s. 2

¹¹⁷ Abwehr, 2. 5. 1874, s. 1590

¹¹⁸ O bankrotu viz kontinuální zpravodajství Abwehru – od 14.2.1876, s. 2609 dále.

¹¹⁹ Abwehr, 8.4.1876, s.2703

4.

tapy dějin starokatolického Kristova kostela ve Varnsdorfu

E

4.1.

rostův kostel v letech 1875 – 1918

K

Období po dostavbě kostela až do konce 1. světové války je charakteristické především nadšeným budováním a rozvojem církve a její organizace, téměř kontinuálním přírůstkem věřících, rozvojem spolupráce s německou a holandskou starokatolickou, anglikánskou a ve významné míře také se švýcarskou kristokatolickou církví. Starokatolíci bojují s byrokracií o uznání statutu církve (1877), přidávají se k církvím Utrechtské unie (1890).

V životě města je pro tuto dobu příznačný dynamický rozvoj průmyslu, čilý život spolků. Ve městě sílí zastoupení dělnické vrstvy, vytváří se poměrně silná členská a voličská základna sociální demokracie.

Varnsdorfská starokatolická obec v této době netrpí nedostatkem energie, hmotných zdrojů ani přívrženců¹²⁰ a ačkoli musí reagovat na příležitostné útoky ze strany konzervativních katolíků, v tomto období v jejím životě převažují spíše významné pozitivní momenty: roku 1877 se stala jednou z prvních tří rakouských farností státem uznané starokatolické církve¹²¹ a roku 1897 potom byla mj. pro svou širokou členskou základnu povýšena na sídlo biskupství. V roce 1880 dostavěná fara se tak stává možná nejmenším biskupským sídlem v Rakousku.

---

¹²⁰ O druhé vlně významného rozšiřování se uvažuje v souvislosti s hnutím Los von Rom v 80. letech 19. století, viz např. Demmel, J. H.: Starokatolictví, o. c., s. 37

¹²¹ Tím se také stává jedinou farní obcí v severních Čechách, kde se zájem o starokatolictví rozšířil od Krušných až po Jizerské hory. Součástí pastorační práce ve farnosti je proto také časté cestování faráře a jeho dvou až tří pomocných duchovních do často velmi vzdálených oblastí. Rakouská byrokracie se prý svým zákazem pobytu pomocných duchovních v obcích, které si žádají intenzivní pastorační péči, snaží bránit dalšímu rozvoji starokatolictví na tomto území. Viz Baartsch, August Jindřich: Starokatolictví a romanismus v Rakousku. Přeložil J. König. V edici Studijní texty vydala Starokatolická církev v ČR, Praha 1998. S. 92.

4.1.1. Náboženský život

Starokatolický ráz stavby

Když August Jindřich Baartsch v letech 1889 a 1890 cestoval po rakouských střediscích starokatolicismu, sepsal velmi působivý a barvitý cestopis, který nám dává mj. nahlédnout do Varnsdorfské farnosti a do kostela. V roce 1890 píše: „Přestože dnes (kostel) vypadá z venku mohutně, prozrazoval ještě před rokem,..., že máme co činit s chudobnou církví. Lavice nebyly při mé první návštěvě ještě natřené (jeden zvláště obětavý farník to zařídil v nedávné době, čímž vnitřek kostela velmi získal) a stěny byly s výjimkou jednoho nevelmi cenného obrazu znázorňujícího Ukládání Krista do hrobu zcela prázdné. ...Kdybych to nevěděl, myslel bych si, že jsem v jednoduchém protestantském kostele.“ Všimá si, že zde zcela v protestantském duchu chybí svěcená voda, kadidlo, obrazy Marie a svatých. Na rozdíl od římskokatolických (často i menších) kostelů má tento pouze jeden oltář a jeho jedinou ozdobou je „replika thorwaldského Krista“ z carrarského mramoru. K pozůstatkům vnější katolické formy Baartsch řadí kněžská roucha. Avšak Baartsch vyjadřuje přesvědčení, že „tyto vnější formy jsou u starokatolíků pouze zbytkem starého sudu, v němž je již nové víno.“¹²² Pokud se totiž týká bohoslužeb samých, přijímání podobojí i pojetí eucharistie jsou bližší evangelické praxi.¹²³ Celkově tak Baartsch hodnotí kostel jako symbol starokatolického návratu ke Kristu a jednoduchosti, obzvláště pak ve srovnání s nedalekým poutním kostelem ve Filipově s jeho zdobnou krásou a „pověrečným náboženstvím“, které se zde váže k mariánskému kultu.¹²⁴

Organizace liturgického roku

Již při slavnostním zahájení se dozvídáme o plánované četnosti bohoslužeb: Bohoslužby se měly konat každou neděli v 9:00, o dvě hodiny později mělo přijít na řadu vyučování náboženství pro děti, zahájené i zakončené písní.¹²⁵

Jak a čím kostel žil, nám mohou napovědět kromě tisku také výroční zprávy farnosti¹²⁶. Například výroční zpráva z roku 1904 nám o životě v kostele podává následující obraz:

Pravidelné nedělní bohoslužby (spojují mši svatou a kázání), stejně jako bohoslužby o velké svátky začínají v 9:00, dopolední bohoslužby se konají také o všechny ostatní svátky, o Popečení středu a o svátek Všech svatých.

Četné bohoslužby se konají také v rámci týdne při příležitosti pohřbů, výročních památek a sňatků.

Večerní pobožnosti, spojené povětšinou s kázáním, se konají o Štědrém večeru, ve středu a v pátek velikonočního oktávu, o velikonoční noci, večer o Všech svatých a v posledním dni roku. V rámci velikonočního oktávu se koná ve středu také kajicná pobožnost s obecní zpovědí, o Zeleném čtvrtku a o obou velikonočních svátcích je sloužena večere Páně.

Slavnostní bohoslužba se koná také při příležitosti svátku a narozenin císařových, smuteční mše potom o svátku císařovnině.

Příležitostí k setkání v kostele byl také konec a začátek školního roku. V průběhu školního roku se také žáci a studenti mohli účastnit žákovských bohoslužeb.

¹²² Baartsch, A.J.: Starokatolictví, o. c., s.93

¹²³ Baartsch, A.J.: Starokatolictví, o. c., s.93. O specifiku starokatolických bohoslužeb také ve srovnání s evangelickou liturgií podrobněji viz tamtéž, s.97-99

¹²⁴ Viz Baartsch, A.J.: Starokatolictví, o. c., s.93-96, o mariánském uzdravení ve Filipově roku 1866 viz také Kaiserová, K.: Konfesní myšlení, o. c., od s.114, v příloze zde také faksimile Mladoboleslavské Nové písně o podivném uzdravení jedné paní v rumburském okrese ve Filipisdorfu 12.ledna 1866 (tamtéž, s.165n).

¹²⁵ Výuka náboženství se později v souvislosti se státním uznáním přesouvá přímo do škol.

¹²⁶ Jahresbericht der altkatholischen Kirchengemeinde in Warnsdorf. Ed. Strache, Warnsdorf.

Dochovaly se výtisky z let 1886, 1899, 1890, 1891, 1896, 1901-1905. Kromě fondu Starokatolická fara a biskupství Varnsdorf, uloženém v NA Praha 6, jsou k dispozici také v knihovně a archivu při biskupském ordinariátu Starokatolické církve ČR, Praha 6. Zprávy z dalších let jsem nedohledala.

Účast věřících na náboženském životě v kostele

Zatímco v prvních letech po dostavbě kostela nacházíme v tisku příležitostné zprávy o hojně účasti věřících při bohoslužbách¹²⁷, pro rok 1904 to již zřejmě neplatí. Návštěvnost kostela při svátečních bohoslužbách je i nadále uspokojivá, ale o běžných nedělích by mohla být vyšší. Jakkoli je tedy farní obec daleka hovořit o nutnosti pravidelné návštěvy kostela, vyjadřuje přání, „*aby krásný křesťanský zvyk setkávání se o dnu Páně s obcí ke společnému uctění Boha nebyl nikterak omezován a aby žádná rodina z našeho středu nedopustila podceňování vysoké posvátné hodnoty tohoto zvyku. Společná pobožnost o dnu Páně nepřináší totiž pouze útěchu a povznesení jednotlivým srdcím, nýbrž také podává svědectví o zbožnosti, radostném vyznání a soudržnosti celé (farní) obce. Velmi vítané by také bylo, kdyby všichni společně a hlasitě vyslovovali příslušné odezvy během liturgie a živě se účastnili zpěvu obce.*“¹²⁸ Zdá se tedy, že se ve starokatolické obci náboženský život poměrně stabilizuje.

Chránová hudba

Pokud se týká zmiňovaného liturgického zpěvu, mohli se tehdy věřící opřít o 69tíhlasý chránový sbor pod vedením sbormistra dr.Grösslera¹²⁹. Ten se kromě různých písní a chórů snaží uvádět i větší díla, jako např. Nová německá mše dr. Attenhofera, Führerova Mše F-dur, Německá mše, Sváteční mše aj. Regenschori Grössler se věnuje také dorostu a jeho žákovský sbor čítá 76 hlasů¹³⁰.

Sbor byl založen roku 1897, ve většině dostupných výročních zpráv nacházíme vřelá poděkování za jeho působení, jmenovitě potom také jeho dlouholetému sbormistrovi, dr. Grösslerovi. V roce 1910 se z farní korespondence dozvídáme o výtkách, které mají někteří členové obce vůči sboru. V dopise, kterým se dr. Grössler vůči těmto výtkám vymezuje, popírá privilegované postavení svého sboru v rámci farní obce, obhazuje však jeho samostatné postavení. Rovněž také odmítá výtky, že pěvecký sbor do svých řad odmítá přijmout starokatolické členy jiných sborů a namísto nich raději upřednostní katolíky. Uznává, že v řadách členů sboru jsou katolíci, těm jde však především o věc samu, o zpěv, a řada z nich jsou již dlouholetými a spolehlivými členy sboru¹³¹.

Evangelická filiální obec ve starokatolickém kostele

Jak již bylo uvedeno, součástí programu ve starokatolickém modlitebním sále byly příležitostné evangelické bohoslužby. Evangelická filiální obec proto jistě dostavbu nového kostela také přivítala: i nadále nacházíme v Abwehru programy evangelických bohoslužeb v tomto kostele. Stále se jedná o spíše příležitostné akce (křesťanské svátky, den reformace apod.).

Skutečnost, že mohou kostel „půjčovat“ evangelíkům, vítají i sami starokatolíci. Jsou si vědomi opačné situace ve většině dalších starokatolických obcí, které musí při hledání

---

¹²⁷ Viz například Deutscher Merkur, 15.1. 1876,s. 23. Deutscher Merkur ve zprávě ze dne 19.4.1890, s.127 píše „...návštěvnost byla ve všechny dny velikonočního týdne velická, ale na Zelený čtvrtek i v neděli velikonoční šlo k přijímání asi 500 lidí. Na Velký pátek, jakož i na vigílii v sobotu byla návštěvnost vskutku masová a v neděli a pondělí nemohl kostel návštěvníky ani pojmout. Na velikonoční pondělí jsme vyslechli zkušební kázání pana Celestina Tobiase, v kostele byla taková tlačence, že tam dokonce lidé upadali do bezvědomí.“

¹²⁸ Jahresbericht der Altkatholischen Kirchengemeinde Warnsdorf 1904, s.6 (dále jen JHB a příslušný ročník, strana)

¹²⁹ Za zmínku snad stojí, že sbor nezkouší přímo v kostele, ale v pěveckém domě „zum Staar“, Jhb.1904, s.7

¹³⁰ Rodiče jsou při této příležitosti žádáni, aby své děti vedly k zodpovědnému přístupu k účasti ve sboru

¹³¹ Dopis Josefa Grösslera Amandu Czechovi ze dne 12.11.1910. NA Praha, fond Starokatolická farnost a biskupství Warnsdorf. Farní korespondence.

bohoslužebných spoléhat na dohodu s evangelíky a využívat jejich prostor¹³². Rádi proto dobrou vůli evangelíkům oplácejí. Již byl zmíněn také další deklarovaný smysl této dohody: přispět tak k jednotě všech křesťanů.¹³³ Tento význam se ovšem vytrácí ve chvíli, kdy členská základna zdejší evangelické filiální obce vzroste natolik, aby se osamostatnila a rozhodla se postavit kostel svůj.

Působení těchto dvou náboženských obcí v jednom kostele lze snad však označit především za paralelní – kromě účasti evangelických pastorů na velkých starokatolických svátcích (jakými byly např. právě slavnostní otevření kostela, nástup biskupského správce do úřadu), nenacházíme zmínky o společně organizovaných akcích v rámci kostela.

Mimořádné události v životě farní obce a kostela

Všední život náboženské obce býval v tomto příležitostně narušován z různých důvodů:

Mimořádnou bohoslužbou slavila farní obec například výročí založení¹³⁴, získání státního uznání pro církev. Obec se také smuteční bohoslužbou rozloučila postupně s několika významnými členy představenstva obce (např. v srpnu roku 1887 umírá F.Richter a v říjnu roku 1907 A.Nittel).

V souvislosti s přesídlením rakouského starokatolického biskupství do Varnsdorfu se k 1.1.1897 zdejší kostel nejsvětějšího spasitele stává starokatolickou katedrálou: V neděli 3.1.1897 se zde konala slavnost při příležitosti nástupu správce biskupství Amada Czecha do farního kostela. Czech byl členy představenstva farní obce doprovázen ze svého bytu (farnost byla toho času v rekonstrukci) do kostela, kde byl přivítán kostelním výborem. V přeplněném kostele (za účasti asi 2000 osob) pronesl modlitbu za církev, císaře, vlast a obec. Poté celebroidal pontifikální bohoslužbu a v následném kázání vzpomněl dobu, kdy ve zdejší farnosti před odchodem do Vídně sloužil jako pomocný duchovní.

Mezi čestnými hosty, kteří seděli v presbyteriu, byli mj. okresní soudce Merker, starosta Goldberg, celá městská rada, presbyterium evangelické obce, starokatolické obecní představenstvo, předsedové obcí Krásná Lípa, Rumburk, Jablonec, Arnultovice a Děčín- Podmokly.¹³⁵

Po 31letech se 3.12. 1905 se starokatolickým kostelem loučí evangelíci. Následně odcházejí do svého nově vybudovaného cihlového kostela Míru. Zatímco správce biskupství se ze zdravotních důvodů omluvil, členové představenstva obce byli na slavnosti přítomni.¹³⁶

Sváteční událostí bylo jistě také konání starokatolické synody ve Varnsdorfu.¹³⁷ Ta bývala zpravidla zahájena slavnostní bohoslužbou za účasti zahraničních hostů ze spřátelených církví, jimž se dostalo slavnostního přivítání. V září roku 1889 se jednalo o anglikánského lorda biskupa dr. Wordswortha ze Salysbury, který ve slavnostně vyzdobeném kostele přijetím Večeře Páně z Nittelových rukou stvrdil duchovní blízkost anglikánů a starokatolíků. V kostele se odpoledne (po slavnostním obědě), koná také samo jednání synodní rady, v roce 1889 se jednalo kromě jiného o zabezpečení starých duchovních, o učebnicích náboženství, o státních subvencích, o kandidátech kněžství apod. Večer se v hale tělocvičného spolku také za účasti evangelických pastorů konalo slavnostní shromáždění. Následující den zde došlo na setkání

¹³² Nabízí se tak otázka, zda to nebyla také absence evangelických bohoslužebných prostor, která svým způsobem přispěla ke vzniku prvního starokatolického kostela na území Rakouska.

¹³³ Záměr mírumilovného a pokojného soužití křesťanů různých konfesí ve svém velikonočním kázání vyjadřuje i evangelický pastor ve starokatolickém kostele. Abwehr, 3.4.1875, s.2151

¹³⁴ Například o oslavách 40.výročí založení obce viz Altkatholisches Volksblatt, 5.4.1912, s.108.

Slavnostní bohoslužba ve vyzdobeném kostele bývala zpravidla obohacena o několik proslovů z úst členů představenstva místního spolku, pamětníků, významných členů obce a církve apod. Dále také oslavy 25. výročí stavby kostela, Jahresbericht der altkatholischen Kirchengemeinde in Warnsdorf für das Jahr 1899, s.5.

¹³⁵ Viz např. Deutscher Merkur 16.1.1897, s.22

¹³⁶ Altkatholisches Volksblatt, 22.12.1905, s.407

¹³⁷ Seznam Varnsdorfských synod do roku 1914 viz Demmel, J.H.: Starokatolictví, o. c., s.57

valné hromady Spolku starokatolíků a následně se na faře setkávají starokatoličtí duchovní při pastorální konferenci.¹³⁸

Po vypuknutí I. světové války nařizuje správce biskupství konání modliteb a prosebných bohoslužeb.¹³⁹

---

¹³⁸ Altkatholisches Volksblatt , 27.9.1889, s.169

¹³⁹ Altkatholisches Volksblatt, 18.9.1914, s.301

4.1.2. Budova kostela v letech 1875-1918

Vybavení interiéru kostela

Budova kostela a především její interiér, ač byla poprvé slavnostně zpřístupněna již koncem roku 1874, byla postupně vybavována ještě dalších několik let.

Například až do velikonoce roku 1875 se pro dokončování stavebních prací ve věži nemohla uskutečnit instalace věžních hodin. Po instalaci plynového osvětlení hodin tak mohlo být splněno přání řady Varnsdorfských občanů po správně jdoucích hodinách.¹⁴⁰ Komplexní plynové osvětlení, poprvé v Čechách, bylo v kostele zabudováno, provisorní lustr má být však záhy nahrazen důstojným osvětlením, darem Anny Egerové, vdovy po Johannu Egerovi jako projev zbožné vzpomínky.¹⁴¹ Uvažuje se také o zavedení plynového topení, které věřící obzvláště ocení při „hojně vykonávaných křtech a při doprovodném sepisování“.¹⁴² Topení však bylo instalováno až před vánočními svátky roku 1894.¹⁴³ Ještě v průběhu roku 1875 se kostel potýká s nedostatkem lavic, který je řešen spíše náhodně, z darů a výzvou k dárcovství.¹⁴⁴

Kostelu však i nadále chybí především jeho hlavní ozdoba: mramorová socha Krista. Ta zde byla slavnostně odhalena v srpnu roku 1882, před ní zdobil oltář jednoduchý dřevěný kříž.

Pokud bychom tedy v 80. letech 19. století vešli do kostela, zřejmě by nás skutečně překvapila jeho jednoduchost: bílé stěny¹⁴⁵, jednoduché, nezdobené dřevěné ochozy, které protíná 14 sloupů. Mozaiky oken mají ornamentální charakter. Nad oltářem se tyčí mramorová socha Krista z dílny Vincence Pilze¹⁴⁶ a obraz Ukládání Krista do hrobu. Strop byl řešen románskou klenbou.

První opravy a vylepšení

Již v roce 1876 jsou v kostele napraveny také určité nedostatky. Konkrétně se jedná o výměnu varhan, protože původní nástroj neodpovídal akustickým požadavkům prostoru. Mužský pěvecký spolek při této příležitosti provedl o sobotní slavnosti Kristova zmrtvýchvstání hymnus s varhanním doprovodem.¹⁴⁷

Roku 1890 nás Altkatholisches Volksblatt informuje o nahrazení provisorního cihlového dláždění obou vstupních místností důstojnějším materiálem. I nadále je kostel dovybavován lavicemi, tentokrát již do bočních lodí.

Brzy po roce 1900 se již setkáváme s častější potřebou menších oprav: Roku 1902 tak dochází v průběhu léta k renovaci interiéru kostela. „Nádherná socha Krista od geniálního umělce Vincence Pilze se nyní vyjímá mnohem lépe na stylově provedeném pozadí presbytáře, nade dveřmi do zákristie byla na základě zvláštního daru zřízena pamětní deska. V oltářním prostoru a na kruchtách byly umístěny citáty z Nového zákona, které mají vztah k duchu naší obce.“¹⁴⁸

¹⁴⁰ Farní obec vyjadřuje v Abwehru naději, že město „přispěje na instalaci osvětlení hodin, která je veřejným zájmem.“ Abwehr 3.4. 1875, s. 2151.

¹⁴¹ K instalování bronzového korunového svícnu ze sklářské fabriky Eliase Palmeho z Kamenického Šenova došlo před vánoci roku 1876.

¹⁴² Abwehr, 3.4. 1875, s. 2151

¹⁴³ Altkatholisches Volksblatt 5.7.1895, s.142

¹⁴⁴ Abwehr, 8.5.1875, s. 2215. Jak je nám již známo, do konce 80. let 19. století zůstávají tyto lavice nenatřené.

¹⁴⁵ Na fotografii z 30. let 20. století je však pozadí Kristovy sochy tmavé. Viz Kaiserová, K.: Konfesní myšlení, o.c., s.30.

¹⁴⁶ K Pilzovi viz článek Pinkas, Peter: „Vincenc Pilz a jeho díla.“ In: Mandava 2006. Kruh přátel muzea Varnsdorf, Varnsdorf 2006.

¹⁴⁷ Abwehr, 12.4.1876, s.2711

¹⁴⁸ Altkatholisches Volksblatt, 26.9.1902, s.310.

Zmiňované nápisy na oltáři se dochovaly: *Co nepochází z víry, je hřích. Kdo miluje bližního svého, naplnil Zákon. (List Římanům)*, nápisy na zdech nikoli, později se však dozvídáme, že nad oltářní stěnou byl nápis¹⁴⁹.

O rok později odnesla vichřice střechu, ta musela být nově položena.

Roku 1904 byly pořízeny reflektory k řádnému osvětlení sochy Kristovy.

Zásluhy Spolku (starokatolických) žen a ostatních dárců

Následně byl roku 1906 renovován i vnější plášť kostela. Velkou zásluhu na realizaci této opravy má Spolek starokatolických žen (Frauenverein), jehož existence má svůj význam nejen pouze pro starokatolickou charitu, ženský spolek obstarával ošacení i vánoční nadílku chudým dětem, ale také pro samotný kostel. Zásluhou ženského spolku býval kostel při různých příležitostech vyzdoben a starokatolické ženy se také významnou měrou podílely na zajištění potřebných oprav.¹⁵⁰ Pravidelnou součástí dostupných výročních zpráv Varnsdorfské obce je tak kromě díky pěveckému spolku také připomínání zásluh spolku ženského¹⁵¹.

Bez zásluh o kostel a bez zmínky ve výroční zprávě nezůstávají však ani četní jednotliví dárci.¹⁵² Darem tak kostel získává například koberec u lavice k přijímání, oltářní koberec, novou prostřední bránu (uvnitř kostela, zřejmě mezi chodbou a předsálím) i mešní víno. Rakouská monarchie v této době na chod starokatolické církve v podstatě nepřispívala, naděje na získání zvláštní dotace byly kolísavé a tak starokatolíci hradili chod svých obcí téměř výhradně z vlastních zdrojů církve (např. z členských příspěvků, darů, poplatků za zvonění a za osvětlení, z úroků obecních fondů¹⁵³), příležitostných městských příspěvků¹⁵⁴ nebo z půjček.

I.světová válka

S vypuknutím I.světové války však Varnsdorfská farní obec i tamní biskupství přicházejí nejen o řadu svých bratří, ale také o velkou část finančních zdrojů. Tehdy k udržení chodu farností přichází pomoc od kristokatolické církve ze Švýcarska, kde byla ve farnosti Biele opakovaně uspořádána sbírka ve prospěch válkou zasaženého rakouského biskupství. Z Varnsdorfu jsou pak peněžní dary přerozdělovány mezi jednotlivé farnosti¹⁵⁵.

Kromě lidských ztrát a nedostatku financí je kostel také ohrožen zabavením zvonů za vojenským účelem. V roce 1916 je c.k. vojenskému velitelství v Litoměřicích na jeho žádost z konce minulého roku poslán seznam zvonů v celém biskupství¹⁵⁶. Varnsdorfské starokatolické zvony však nakonec zabaveny nebyly, ve Varnsdorfu o zvony přišel pouze barokní kostel sv. Petra a Pavla.

---

¹⁴⁹ Altkatholisches Volksblatt, 1949, č.XII, s.66 ve zprávě faráře Reinelta o stavu farnosti a kostela: „Pouze nápis nad oltářem: „Já jsem cesta, pravda a život“ byl odstraněn bezprostředně po smrti biskupa Paschka, tedy v roce 1946.“

¹⁵⁰ Ve výroční zprávě z roku 1903 se při příležitosti pořízení nového varhanního harmonia uvádí, že od svého založení roku 1896 ženy pro potřeby kostela vydaly asi 10400 K.

¹⁵¹ Do roku 1903 vč. se jednalo o nekonfesní ženský spolek, od následujícího roku o spolek starokatolických žen

¹⁵² Viz např. Jahresbericht 1904, s.7

¹⁵³ Kromě jiného farní obec již od 80.let 19.st. peníze ukládá do biskupského a železného a několika dalších menších fondů. Fondy nechává úročit v bance a z úroků se snaží hradit část nákladů svého provozu.

¹⁵⁴ Město koncem roku 1890 uznalo rovnoprávné postavení starokatolíků vůči ostatním tamním farním obcím a toto rozhodnutí se následně promítlo také do výše příspěvku mj. na úpravu prostředí kolem kostela, na stavební práce ve věži apod. Viz Jahbr.1890, s.6.

¹⁵⁵ NA Praha 6, fond Starokatolická fara a biskupství Varnsdorf, Farní korespondence.

¹⁵⁶ Viz tamtéž.

Přesto však i v této době dochází k několika spíše menším úpravám kostela: restaurování ciferníku věžních hodin a oplocení pozemku kolem kostela (1915), drobné práce na pozemku (1917).

Pamětní desky

V průběhu let byly do kostela na různá místa umísťovány pamětní desky: Nad vchodem do sakristie se nachází deska, upomínající dílo Vincenta Pilze (1902, v souvislosti s instalací repliky tříkrálového reliéfu od téhož autora). Později se na stěně boční lodi objevuje také busta faráře Nittela, darovaná spolkem žen roku 1939 (odhalena byla při příležitosti znovuotevření kostela po rekonstrukci a jeho 65.výročí otevření). Dvě světlé mramorové desky umístěné od roku 1890 v předsálí zlatým písmem připomínají Nittelovo odmítnutí Vatikánských dogmat, založení obce a získání státního uznání církve, stavbu kostela a občany, kteří se o ní mimořádně zasloužili. Dvě černé desky, původně snad umístěné po stranách presbyteria, upomínají na zásluhy C.G. Fröhliga (1907) o obec a na kázání Gerarda Gula a Theodora Webera (1902), holandského a německého starokatolického biskupa.

4.2. řistův kostel v letech 1918-1948

Jistá úleva z konce války je záhy ve Varnsdorfské farnosti vystřídána řadou nových starostí. Tamní starokatolická obec pravděpodobně, vzhledem k naprosté většině členů německé národnosti,¹⁵⁷ nesdílí radostná očekávání Čechů v souvislosti se vznikem samostatné republiky. Ve dvacátých letech se od Varnsdorfského biskupství odtrhávají farnosti německého Rakouska¹⁵⁸.

Církev se ale přizpůsobuje novým podmínkám, které jí mimo jiné zajišťují také úplnou rovnoprávnost s ostatními církvemi a přístup ke státním subvencím na administrativní a personální chod farností¹⁵⁹.

V průběhu let však sílí nacionalistické tendence,¹⁶⁰ a zábor Sudet se tak stává příležitostí k oslavě.

V průběhu války se do Varnsdorfu, přímou vojenskou akcí nebo bombardováním nezasaženého, naopak uchyluje řada Čechů z válkou ohrožených oblastí.

Bezprostředně po válce dochází k odsunu občanů německé národnosti, což se zásadně podepisuje na podobě členské základny Varnsdorfské starokatolické obce. Církev se v nových podmínkách snaží udržet kontinuitu svého působení.

¹⁵⁷ To ostatně platilo pro celý Varnsdorf, ještě v roce 1930 je z 22 793 obyvatel 1 512 Čechů. Viz Fiala, Josef: Varnsdorf, o. c., s.30

¹⁵⁸ Viz např. Koláček, uv.dílo (2006), s.61-62

¹⁵⁹ Ačkoli jsou zástupci církve na počátku 20.let nespokojeni se způsobem rozdělování státních dotací, tvoří tyto poměrně důležitou součást příjmů. Viz NA Praha 6, fond Starokatolická fara a biskupství, karta č. 28 – Farní korespondence.

¹⁶⁰ Když např. měl roku 1935 ve Varnsdorfu projev K.Henlein, bylo při něm přítomno na 12 tisíc Varnsdorfských občanů. Viz Fiala, J.: Varnsdorf, o. c., s.30

4.2.1. Náboženský život

Přes lidské ztráty a finanční potíže, zdá se, nebyla I.světovou válkou narušena kontinuita náboženského života. Lze proto předpokládat, že organizace liturgického roku a četnost pořádání bohoslužeb zůstaly nezměněny.¹⁶¹

Také pokud se týká návštěvnosti, vykazuje podobné rysy jako před válkou: o velkých svátcích a mimořádných událostech bývá tak velká, že někdy kostel svou kapacitou nestačí,¹⁶² zatímco při běžných nedělních setkáních bývá účast uspokojivá, ale můžeme se setkat také s výzvou rodičům, aby k účasti na bohoslužbách vedli také své děti¹⁶³

Zatímco především při stavbě kostela bylo z různých stran připomínáno obětavé zapojení žen, v meziválečném období se tisk opakovaně pozastavuje nad nevídanou mírou účasti mužů na náboženském životě Varnsdorfské obce.¹⁶⁴

Za zmínku také jistě stojí nový bohoslužebný prostor v místním chorobinci, na jeho vybavení mezi sebou ti chudší z Varnsdorfské starokatolické obce. Bohoslužby se zde budou konat jednou za dva týdny. Po dvou letech od vysvěcení prostor se dozvídáme, že místní bohoslužby navštěvují nejen nemocní, ale také lidé z okolí.¹⁶⁵ I přes úspěšné přijetí této služby i samotnými pacienti však nadále dochází k „záračnému obrácení“ starokatolíků, kteří se na smrtelném loži vracejí zpět do lůna římské církve.¹⁶⁶

Slavnosti spolků a obcí

Kristův kostel zažije v meziválečném období i řadu mimořádných událostí, z nichž některé odpovídají dosavadnímu životu náboženské obce, jiné jsou ovlivněny novou historickou situací a jejím vývojem a jsou pro obec nové.

K tradičním mimořádným událostem lze jistě řadit oslavy výročí obce, z nichž se některé řeší setkáním v jednom z místních hostinců, jiné, významnější bývají zahájeny slavnostní bohoslužbou. Dále sem patří také synodní sjezd.¹⁶⁷

Poté, co se život města po válce stabilizuje a lidé se vyrovnávají také s poválečnou chudobou a drahotou, obnovuje se také činnost řady spolků, některé z nich se současně vrací k tradici slavnostních výročních bohoslužeb v Kristově kostele.¹⁶⁸ Tato tradice definitivně zaniká rozpuštěním spolků v roce 1939. Především ženský a pěvecký spolek si i v meziválečných letech udržují své výsadní postavení v životě náboženské obce i v práci pro ni.

Rozloučení se správce biskupství, památka na válečné oběti

Na samém počátku roku 1922, téměř přesně 25 let poté, co byl obcí slavnostně přivítán, umírá správce biskupství a místní farář Amandus Czech. Za velké účasti farníků a také zástupců ostatních náboženských obcí, úřadů i spolků města se v plném kostele koná poslední rozloučení. Po smutečním projevu se dlouhý průvod odebírá na hřbitov a po uložení rakve zpívá chrámový sbor smuteční chorál. Smuteční slavnost pokračuje téhož večera v hotelu

¹⁶¹ Nebo pouze s drobnými změnami – z pochopitelných důvodů již například nebyly bohoslužbou připomínány císařovy narozeniny.

¹⁶² Například viz zpráva o Půlnoční mši v Altkatholische Kirchenzeitung, 20.1.1925, s.11,

¹⁶³ Altkatholische Kirchenzeitung, 20.4.1928, s.8n

¹⁶⁴ Viz např. opět zpráva o Půlnoční mši, 20.1.1925, dále shrnutí z výročního zasedání obce, 20.5.1934, s.7

¹⁶⁵ K zahájení činnosti v prostoru Altkatholisches Volksblatt, 22.3.1935, s.71, dále viz Altkatholische Kirchenzeitung, 20.12. 1937, s.6.

¹⁶⁶ Viz např. Altkatholische Kirchenzeitung, 20.5.1935, s.7

¹⁶⁷ Jeho klasický průběh jsem popsala výše. Místem konání samotné synodní schůze již nebývá nutně kostel, ale opět vybraná zasedací místnost v některé místní restauraci.

¹⁶⁸ Viz např. oslavy hasičské společnosti, Altkatholisches Volksblatt, 28.11. 1924, s.328

Endler smutečným zasedáním farní obce a následující týden smuteční bohoslužbou slouženou novým farářem a brzy také prvním biskupem Aloisem Paschkem.¹⁶⁹

Dozvuky I.světové války se odrážejí v další události života farní obce i kostela: V létě roku 1924 se konalo slavnostní odhalení desky se jmény 151ti ve válce padlých členů farní obce. Nový biskup při něm držel kázání a chrámový sbor provedl „Nizozemskou modlitbu“.¹⁷⁰ Ačkoli rozhodnutí o zhotovení pamětní desky padlo již záhy po válce, potřebných 6000 Kč na její zhotovení farní obec zřejmě sehnala až v tomto roce. Nad organizací celé akce převzal patronát ženský spolek.

Uzavření kostela v době rekonstrukce

Svým způsobem mimořádnou událostí bylo také první uzavření déletrvajícím uzavření kostela od doby jeho slavnostního otevření. V důsledku potřebných oprav, k nimž se během jejich realizace přidaly také komplikace způsobené politicko-sociálními událostmi konce léta roku 1938, byl kostel od léta do začátku zimy roku 1938 nepřístupný. Tento prostor byl dočasně nahrazen kapacitně neuspokojivou modlitebnou v chorobinci, kde se bohoslužby konaly jednou za dva týdny. Pouze dušičková bohoslužba se konala ve varnsdorfském evangelickém kostele, kde se také, stejně jako na faře, mohou konat svatby a křty.¹⁷¹

První bohoslužbou v nově zpřístupněném kostele pak ve druhé polovině prosince roku 1938 byla děkovná oslava „osvobození“ Sudet, která v ostatních farních obcích již proběhla během podzimu.¹⁷²

---

¹⁶⁹ Freie Kirchenstimmen, 20.1.1922, s.1-2

¹⁷⁰ Altkatholische Kirchenzeitung, 20.10.1924, s.8

¹⁷¹ Altkatholische Kirchenzeitung, 20.11.1938, s.10

¹⁷² Altkatholische Kirchenzeitung, 20.1.1939, s.5

4.2.2. Národnostní otázka

Politický vývoj v Čechách od druhé poloviny 30.let do značné míry ovlivňuje život farní obce i Kristova kostela.

Již v roce 1936 dochází k nejasnostem mezi Pražskou obcí a Varnsdorfským biskupstvím ohledně příslušnosti českých starokatolíků v severních Čechách. Synodní rada proti zájmu Pražské obce nic nenamítá a úpadně nově vzniklé české filiální obci ve Varnsdorfu je ochotna zpřístupnit i kostel, pokud příspěvky zdejších českých starokatolíků půjdou do kasy Varnsdorfské obce. V opačném případě je kostel českým starokatolíkům k dispozici za určitý pravidelný obnos. Tuto otázku však rozhodnou až sami severočestí starokatolíci české národnosti tím, že v převážné většině případů odmítnou přifaření k Pražské farní obci.¹⁷³

Připojením Sudet ke Třetí říši se starokatolické biskupství stává součástí Německé starokatolické církve a začíná pro ni platit mj. jiný způsob financování, který ji uvrhne do nemalých finančních potíží.¹⁷⁴

Jak již bylo uvedeno, ještě před zabráním Sudet německou říši Varnsdorf opouští významná část jeho obyvatel, kteří odcházejí do Německa. O naprostou většinu zbylé starokatolické farní obce však církev přijde až poválečným odsunem Němců.

Celkově velmi specifickým obdobím v životě farní obce a kostela je doba bezprostředně následující po II.světové válce. V několika vlnách prováděný odsun způsobil, že ještě v únoru roku 1948 ve Varnsdorfském kostele působí jediný německý duchovní v této oblasti, farář Reinelt. V kostele se tak každou neděli scházejí němečtí věřící všech konfesí, aby vyslechli alespoň „aktualizovaná čtení“, protože kázání měl farář zakázané.¹⁷⁵ Kontinuálně s tím, ve snaze zachovat život starokatolické církve i v osvobozeném Československu, stihl v roce 1945 ještě před svým sesazením z funkce a následnou smrtí biskup Paschek v té samé katedrále vysvětit několik českých kněží.

Koncem února musí farnost opustit i poslední německý farář Reinelt.

---

¹⁷³ Altkatholische Kirchenzeitung, 20.7.1937, s.10-11

¹⁷⁴ Více viz níže v tématu meziválečných oprav budovy kostela.

¹⁷⁵ Altkatholisches Volksblatt, 1949, č. XII, s.66

4.2.3. Budova Kristova kostela

Bezprostředně po válce se biskupství a jeho farnosti potýkají s velkou nouzí a drahotou.¹⁷⁶ Církev se vedle ztráty některých svých členů a stíživou finanční situací potýká také s nevyjasněnou situací ohledně státních dotací, které by měla získávat pro zajištění administrativního a personálního chodu farností.¹⁷⁷

Jakmile se však finanční situace církve relativně stabilizuje, obrátí se pozornost Varnsdorfské farní obce mimo jiné k budově katedrály. Jak již bylo zmíněno, ta byla během válečných let z hlediska údržby téměř ponechána svému osudu. Téměř 10 let po začátku války tak farní obec zjišťuje stav budovy a rozhoduje o první velké opravě. Jednalo se především o vnější plášť budovy, oprava tak zahrnovala nové omítnutí, čištění soklů, renovaci věžních hodin. Z výročního zasedání farní rady, které proběhlo 16.4.1925, se dozvídáme, že rozpočet stavby byl překročen asi o 14% a velký dík na realizaci stavby patří kromě rady, která o ní rozhodla a zrealizovala její přípravy, také stavebnímu mistrovi Wohlfahrtovi,¹⁷⁸ jemuž bude ostatně svěřen i průběh dalších rekonstrukcí.

Varhany

V tomto roce farní obec znovu otevírá otázku varhan, které sice k běžnému použití stačí, ale například pro sólovou hru se již odborníkům jeví jako nedostatečné. Protože však vyvstává potřeba řady naléhavějších oprav v kostele, obrací se později farní rada na členy své obce a vybízí je k následování příkladu početně menší evangelické obce, která pro svůj kostel v nedávné době pořídila kromě opravy varhan také nové zvony.¹⁷⁹ Dlouhodobě zhoršená finanční situace farnosti však vede k tomu, že finanční dary směřují především na opravu kostela, aby tato vůbec mohla být realizována.

Přesto však roku 1934 na výročním shromáždění farní obce dr.Grössler podává zprávu o jistém vylepšení varhan.¹⁸⁰

Renovace

Kostel tedy v od poloviny 20.let do konce třicátých let prochází sérií oprav a zlepšováním: výměna prohnílé dřevěné konstrukce stropu nad levou galerií (roku 1927), přebudování osvětlení a obnova elektrické instalace (1930), instalace elektrického pohonu zvonů (1933). Farní obec se roku 1934 usnesla, že kostel potřebuje také vymalovat. Malování kostela se však mělo uskutečnit až tehdy, když na ně budou zajištěny finanční prostředky, protože, jak zjišťujeme o dva roky později, farní obec se údajně důsledkem rozsáhlých oprav (kromě jiného také rekonstrukcí varhan) ocitá ve velmi tíživé finanční situaci¹⁸¹.

V průběhu roku 1938 se přesto začínají konat přípravné práce k plánovanému vymalování interiéru kostela. Při nich dojde také k odhalení střešních krovů a ke zjištění, že jsou značně zasažené červotočem.

Okamžitě tak bylo rozhodnuto o opravě krovů, přičemž došlo i k dalším četným opravám: renovace sloupů, instalace oken na bočních stěnách presbyteria na galerii, přepažení přední části pravé boční lodi, z jejíž zadní části se stalo skladiště, z přední křestní kaple. V budoucnu

¹⁷⁶ Viz například korespondenci z let 1919 a 1920. Tehdy biskupství přicházejí v dopisech popsané bídné poměry jednotlivých farností. NA Praha, fond Starokatolická fara a biskupství Varnsdorf, Farní korespondence.

¹⁷⁷ Viz předchozí poznámku, v této složce nalézáme také korespondenci týkající se státní podpory a výtek k jejich nespravedlivému rozdělování.

¹⁷⁸ Viz NA Praha, Fond Starokatolická fara a biskupství Varnsdorf. Zápisy z výročních shromáždění farní obce.

¹⁷⁹ Altkatholische Kirchenzeitung, 20.4.1929, s.7

¹⁸⁰ Altkatholische Kirchenzeitung, 20.5.1934, s.7

¹⁸¹ Altkatholische Kirchenzeitung, 20.5. 1936, s.S.7-8

bude ještě třeba nalakovat lavice, instalovat svítidla a vymalovat celý interiér. Během jednání o těchto opravách dochází také ke stížnosti na upřednostnění lakýrníka jiné konfese nežli starokatolické. Farní rada bude proto napříště svou pozornost věnovat také konfesi zhotovitele případného zakázky.¹⁸²

Starokatolická farní obec ve Varnsdorfu velmi zřetelně pocítila především dva důsledky těchto oprav: Protože došlo k vyčerpání farní pokladny, byly v následujícím roce členské příspěvky o 100% navýšeny (navýšení se však netýkalo těch, kteří přispívali na probíhající opravy)¹⁸³. Druhým citelným důsledkem bylo asi pětiměsíční uzavření kostela.

Od doby ukončení oprav se opět hovoří o potřebě vymalovat. K tomu dochází až v létě roku 1940.

Interiér kostela byl vymalován jedním světlým tónem s výjimkou prostoru presbyteria, které mělo tmavou barvu¹⁸⁴ a po okrajích jeho stěn byly opět provedeny Biblí inspirované německé nápisy.

Nové oltáře

Během války přichází Varnsdorfská farní obec o dva bohoslužebné prostory (Varnsdorfský chorobinec a kaple v Dolním Podluží). Dva oltáře z těchto prostor jsou následně přestěhovány do Kristova kostela. Nabízí se otázka, zda tato instalace není v zásadě proti duchu starokatolických liturgických prostor (zpravidla s jedním centrálním oltářem s Kristem v jeho středu). Tyto oltáře se staly hojně navštěvovaným místem tichých modliteb v dobách válečných i časně poválečných.

Poválečné úpravy

Záhy po konci války byly v kostele provedeny některé „úpravy“, které měly za cíl vymazat stopy německého národního prvku. Byly proto odstraněny německé nápisy na zdech a brzy po válce se také z kostela ztratila deska se jmény obětí I.světové války.

Jak se ve své zprávě o stavu československé starokatolické církve vyjadřuje v roce 1948 farář Reinelt, když obec a plně zrekonstruovaný Kristův kostel opouštěl, konaly se v něm české bohoslužby jedenkrát za dva týdny, což jistě nebylo záměrem těch, kteří nejvíce přispěli k jeho stavbě.¹⁸⁵

---

¹⁸² Altkatholische Kirchenzeitung, 20.5.1939, s.10

¹⁸³ Vážná finanční situace farnosti však souvisí také s jejím připojením k německé starokatolické církvi. Sudetští starokatolíci tak totiž přišli o své dotace z ČSR a současně se na ně nevztahoval říšský zákon o církevní dani. Museli se tak spoléhat pouze na vybrané členské příspěvky. Viz výzva synodní rady věřícím, Altkatholisches Volksblatt, 22.12.1939, s338

¹⁸⁴ Myslím, že nelze vyloučit, že se jednalo o tu samou malbu, se kterou se setkali na počátku devadesátých let starokatolíčtí dobrovolníci, kteří pomáhali při nové rekonstrukci kostela. Podle svědectví J. Königa se jednalo o hnědou stěnu s černým křížem.

¹⁸⁵ Altkatholisches Volksblatt, 1949/XII, s.66

4.3. Kristův kostel v letech 1948-1989

Po nástupu komunistické moci se objevuje snaha co možná nejvíce redukovat počet církví a jejich členské základny.

Pro toto období je z hlediska farní obce ve Varnsdorfu typické především zpřetrhání kontinuity v důsledku ztráty většiny věřících, nepřízeň komunistického režimu vůči náboženskému životu a životu jednotlivých církví, časté střídání duchovních a později, od roku 1976 do roku 1988 především rekonstrukce kostela a jeho uzavření, příležitostně přerušované mimořádnými bohoslužbami.

4.3.1. Náboženský život

Odsun věřících a střídání duchovních

Rozhodující událostí s téměř fatálními následky pro farní obec i pro kostel byl poválečný odsun Němců. Po jeho dokončení a po odchodu posledního německého faráře zůstává ve farnosti asi 200 věřících¹⁸⁶. Její situaci výrazně zhoršuje i fakt, že dochází k častému střídání duchovních, kteří nezřídka ani nejsou místní: Varnsdorfský V. Štětina byl po necelém roce výkonu funkce duchovního správce odvolán, administrátorem se stává Krásnolipský Oldřich Trnka¹⁸⁷.

Ke Štětinově odvolání se váže i spor o předání kostela, farnosti, matrik a inventáře: Štětina s odvoláním na dobrou práci, kterou odvádí, odmítá vše předat. Následně je však odvolán také státními úřady a tomuto rozhodnutí se podvoluje.

Zda v této době zůstala udržena alespoň po II.světové válce zahájená tradice ob týden konaných českých bohoslužeb, není jisté.

Augustin Podolák

Mnoho informací nemáme ani o prvním působení nového správce biskupství, Augustina Podoláka. Jemu byl ostatně záhy po jeho příchodu do Varnsdorfu odebrán státní souhlas k výkonu kněžské funkce(1956) poté byl krátce uvězněn¹⁸⁸. Následovalo jeho soudní vystěhování z fary. Správy kostela se ujímá laik bez příslušnosti k církvi, „soudruh Barbora“¹⁸⁹, kostel je pro bohoslužebné účely uzavřen až do roku 1968.

V roce 1968 byl A.Podolák na starokatolické synodě, povolené tehdejším Ministerstvem kultury, zvolen správcem biskupství, v prosinci téhož roku je v Utrechtu vysvěcen na biskupa. O tomto období působení starokatolické církve u nás se často hovoří jako o krátkém období rozkvětu. O sobě je pozitivní již sám fakt, že se Varnsdorfský kostel opět otevírá věřícím a bohoslužby v něm navštěvují často mladí lidé.

Brzy po svém utrechtském vysvěcení celebruje půlnoční mši, které se podle rakouského tisku zúčastnilo asi 1500 lidí různých konfesí. Podolák vyjadřuje naději, že se starokatolické kostely opět brzy zaplní.¹⁹⁰ Církev se také skutečně dočkala více křtů i konversí.¹⁹¹

Ze Zpráv o obecné církevní situaci pro ONV Děčín se dozvídáme, že podle stavu z roku 1969 má Varnsdorfská farnost asi 200 věřících.¹⁹² Jejich počet se Podolákovým působením zřejmě zvýšil.¹⁹³

V následujících letech (1970 a 1971) uvnitř církve dochází k jistým sporům.¹⁹⁴ Biskup A.Podolák se opět ocitá na výslěších StB a dozvídá se o donášení na jeho osobu jedním ze starokatolických bratří. Protože tuší nebezpečí brzkého odejmutí státního souhlasu, vysvětil ve

¹⁸⁶ Viz Pulec, Miloš Josef: Die Altkatholische Kirche in der Tschechoslowakei: Information über das Leben unserer Kirche in den Jahren 1982-1986. Vydala Synodální rada Starokatolické církve v ČSSR, v Praze 1986. Viz zde s.27.

¹⁸⁷ SOA Děčín. Fond: ONV Varnsdorf. Torzo korespondence s církvemi.

¹⁸⁸ Do Varnsdorfu Podolák přichází po roce 1950 a již roku 1956 je zbaven státního souhlasu. Viz např. Hejbal, Dušan: „PhDr. ThLic. Augustin Podolák.“ In *Communio* 2001/1, s.5-9. Zde s.6.

¹⁸⁹ Viz dopis A.Podoláka bratru Janovi ze dne 18.12.1957. Archiv starokatolické církve, Fond biskupa Podoláka, karton č.1 (1957-72). V tomto dopise Podolák hovoří o nesouhlasu farní obce s jeho vystěhováním, lze tedy předpokládat, že si během svého krátkého působení zde vytvořil již jisté zázemí.

¹⁹⁰ Altkatholische Kirchenzeitung Wien, 1969/IX, s.8

¹⁹¹ Viz Hejbal, D.: PhDr. ThLic. Augustin Podolák, o. c., s.6

¹⁹² SOA Děčín. Fond ONV Děčín, Odbor kultury, Zprávy o stavu církevní politiky v okrese Děčín.

¹⁹³ např. ještě roku 1971 činil počet pohřbů 18, dětí však bylo pokřtěno 34. O výstupech z církve se v dokumentu nehovoří. Viz OkA Děčín, Fond ONV Děčín, Odbor kultury, Zprávy o stavu církevní politiky v okrese Děčín.

¹⁹⁴ Archiv Starokatolické církve v ČR, Praha 6. Fond: Archiv biskupa Podoláka. Karton č.2: 1968-1972.

Varnsdorfské katedrále v létě roku 1971 tajně tři kněze a jednoho jáhna. Jeden z nově vysvěcených kněží, Dušan Hejbal zde ještě v srpnu slouží svou první bohoslužbu.¹⁹⁵

Působení oficiální církve po Podolákově odvolání

Brzy na to, v listopadu téhož roku, je Podolák zbaven státního souhlasu a vyzván, aby opustil farnost. Dochází tak v poválečném období již ke druhému sporu o předání kostela. Podolák jej totiž odmítá předat nové starokatolické synodní radě (resp. komisi za tímto účelem zřízené radou), která byla jmenována (a nikoli řádně zvolena) a tvořili ji lidé loajální vůči státní moci, a proto ji původní představenstvo církve považuje za nelegitimní. Církevní majetek tak odevzdává až do rukou okresní církevní tajemnice Kielingerové, která jej v prosinci roku 1971 předává zmíněné komisi.¹⁹⁶

Z následných zpráv, tedy po ukončení činnosti biskupa Podoláka, se bohoslužby konají nepravidelně, účast na nich je nízká (kolem 20ti osob), církevní svodky hovoří především o věřících německé národnosti.¹⁹⁷ Ze svého hlediska hovoří okresní úředníci o církvi, s níž nejsou žádné problémy, mládež se kolem ní nesdružuje.¹⁹⁸

Uzavření kostela z důvodu rekonstrukce

Církevní život v kostele na několik let utichá nejpozději roku 1977. Do jara následujícího roku mělo být ještě umožněno věřícím, aby si v kostele vyzvedli urny, které byly dosud uloženy v kolumbáriu na jedné z galerií. Následně je kostel pro svůj havarijní stav zcela uzavřen. Jak uvádí Pulec,¹⁹⁹ bohoslužba, která se konala v první polovině roku 1983, byla celebrována po osmi letech (je tedy možné, že byl kostel zavřený již od 100. výročí jeho vzniku, od konce roku 1974).

O letnic tohoto roku se zde i přes pokračující rekonstrukci „*havarijního kostela*“ koná jednou měsíčně bohoslužba. Zmínky o pokračující rekonstrukci kostela nacházíme ještě v létě roku 1985.²⁰⁰

Již od počátku 80. let katedrálu navštěvuje řada hostů ze zahraničních církví (jako například biskup Polské katolické církve, Utrechtské církve, zástupci rakouské starokatolické církve a později také souvěrci z NDR). Díky východoněmeckým souvěrcům, kteří v polovině 80. let nacházejí ke kostelu svou cestu, se Kristův kostel ve Varnsdorfu o významné církevní svátky stává hostitelem až stovky lidí.²⁰¹

V režimu spíše příležitostných bohoslužeb a pokračujících oprav se tak katedrála blíží k novému desetiletí a k nové politické a církevní situaci.

---

¹⁹⁵ Viz Hejbal, D.: PhDr. ThLic. Augustin Podolák, o. c., s.6.

¹⁹⁶ SOA Děčín. Fond ONV Děčín. Odbor kultury. Církevní svodka za měsíc listopad 1971.

¹⁹⁷ Tento jev souvisí pravděpodobně s jakýmsi rozštěpením církve ve dva proudy (Hejbal, D.: PhDr. ThLic. Augustin Podolák, o. c., s. 7).

¹⁹⁸ Otázka, kam se poděla mládež, jejíž zájem o církev vzbudilo Podolákově působení, bývá zodpovídána poukazem na Podolákově další působení, tentokrát ovšem mimo oficiální strukturu církve. Viz předchozí poznámka.

¹⁹⁹ Pulec, M. J.: Die Altkatholische Kirche, o. c., s.22

²⁰⁰ Archiv Starokatolické církve v ČR. Farnost Varnsdorf – korespondence z let 1983 – 1985.

²⁰¹ Pulec, M. J.: Die Altkatholische Kirche, o. c., s.28

4.3.2. Budova Kristova kostela²⁰²

Německý farář Reinelt po svém odchodu konstatoval, že němečtí starokatolíci opustili kostel plně renovovaný.²⁰³ V 50.letech dochází sice k několika drobnějším opravám střechy,²⁰⁴ ale také díky dlouholetému nepoužívání objektu dochází k postupné devastaci interiéru kostela.

S odůvodněním, že se nalézá v havarijním stavu, je kostel zřejmě již roku 1974 uzavřen. Roku 1976 dostává Starokatolická církev ČSSR od Ministerstva kultury povolení k čerpání daru 50 000 USD od Světové rady církví v Ženevě, který však může být čerpán pouze tehdy, bude-li použit k opravě Varnsdorfské katedrály.²⁰⁵ Bylo domluveno, že ONV Děčín církvi na opravu půjčí peníze a církev je splatí z daru, který později přijde na její konto.

Po zhotovení plánů ta může dojít roku 1977 k první fázi rekonstrukčních prací. Tyto podle dobové korespondence²⁰⁶ způsobí v objektu ještě větší škody. Mělo se jednat především o opravu střechy, která však zčásti zůstala po dlouhou dobu nespravována a napáchala tak velké škody na interiéru kostela. Další škody pak způsobil stavební materiál uchovávaný v kostele.

Když jsou proto v roce 1983 práce na renovaci kostela opět obnoveny, musí být zahájeny generální opravou, která kostel vyprostí z havarijního stavu. V roce 1983 ta byly provedeny především následující práce: výměna červotočem napadlých částí stropu, odstranění břízy z kostelní věže, odstranění suti z prostor kostela, vymalování části presbyteria, zabezpečení zdemolovaných zadních dveří, celkový úklid.²⁰⁷ Takto připravený kostel měl být asi jednou měsíčně za souběžného provádění dalších oprav využíván k liturgickým účelům.

V záznamech Krajského památkového ústavu o stavu kostela však pro rok 1985 nacházíme o kostelu záznam, že ač po generální opravě střechy, potřebuje celkovou generální opravu.²⁰⁸

---

²⁰² Již biskupský správce Pulec hovoří o kostelu „Proměnění Páně“ (Verklärung Christi). Viz Pulec, M. J.: Die Altkatholische Kirche, o. c.. Kostel byl však takto vysvěcen až roku 1996.

²⁰³ Viz výše (kapitola o meziválečném životě kostela).

²⁰⁴ SOA Děčín. Fond ONV Děčín, Odbor kultury. Pasporty církevních památek.

²⁰⁵ Archiv Starokatolické církve v ČR. Dosud netříděná korespondence farnosti Varnsdorf a správy biskupství. Za zprostředkování výňatků děkuji panu J. Königovi.

²⁰⁶ Viz předchozí poznámka

²⁰⁷ Archiv Starokatolické církve v ČR. Fara Varnsdorf, Korespondence z let 1983-85.

²⁰⁸ Krajský památkový ústav Ústí nad Labem. Evidenční list nemovité kulturní památky.

4.4. Kristův kostel po roce 1990

V souvislosti s celkovým uvolněním politického a společenského života se o svůj nový životní prostor hlásí také církev.

S podporou věřících, kteří se kolem něj po řadu let mimo církevní organizaci shromažďovali, svolává na jaře 1990 biskup A.Podolák Synodu obnovy. Její výsledky i Podolákovo pokračování ve funkci biskupa byly akceptovány státními orgány a za své je přijala také většina věřících. Církev se distancuje od působení státem dosazeného představenstva v letech 1972-1989.

Usiluje o obnovu náboženského života ve svých farnostech a rozvoj církevní organizace. Augustin Podolák však záhy umírá a novým biskupem je na mimořádné synodě roku 1991 zvolen jeho dlouholetý blízký spolupracovník a také jeden z tajně vysvěcených kněží ve Varnsdorfské katedrále, Dušan Hejbal.

Město Varnsdorf se také pokouší obnovit některé tradice: kromě tradic lidových můžeme zmínit například slavnostní uvedení Beethovenova díla Missa solemnis V 420, jejíž premiérové provedení se konalo ve Varnsdorfském městském kostele (sv. Petra a Pavla) před 160ti lety, v roce 1830.²⁰⁹

Změna politické situace přináší Varnsdorfským občanům i několik nových problémů. Po otevření hranic se město potýká s nedostatkem zboží, které podle Hlasu severu vykupují němečtí turisté. Později nový režim a změna hospodářského systému Varnsdorfským občanům komplikuje život i jinak: dochází k regulaci počtu zaměstnanců ve zdejších velkých průmyslových podnicích. Varnsdorf se tak dlouhodobě stává oblastí s relativně vysokou mírou nezaměstnanosti F.s.53.

4.4.1. Náboženský život v Kristově kostele po roce 1990

Na počátku 90. let se katedrála do správy legitimního proudu Starokatolické církve v ČSFR. Po kontrole stavu budovy je však konstatována potřeba důkladné rekonstrukce kostela. Současný biskup Dušan Hejbal na tuto dobu vzpomíná: „Můj předchůdce v biskupské službě, biskup Augustin Podolák, byl odsud dvakrát vyhnán a dvakrát zde byl opět vítán. Pamatuji si na ta léta 1990 a 1991, kdy jsme se tu mezi těmi ruinami téměř báli. 120 km tam a zase zpátky...“²¹⁰

Když bylo v listopadu roku 1990 obnoveno pořádání bohoslužeb, nebyla dosud obsazena Varnsdorfská farnost a do katedrály dojížděli Pražští kněží.

Rekonstrukcí kostela, která byla započata roku 1991, byl tento program pravděpodobně částečně narušován, ačkoli úsilí po obnově života ve farnosti mnohé překonávalo. Tak se například dozvídáme, že vánoční půlnoční mše svatá a bohoslužba, která se konala na Hod Boží, byla sloužena za přítomnosti „nezvyklého počtu“ věřících, kterým nevadila ani míchačka a stavební materiál v předsíni chrámu.²¹¹ Od velikonoce roku 1992 měli navíc věřící k dispozici novou kapli, zbudovanou z přední části pravé lodi, která měla k bohoslužbám sloužit především v zimním období a právě v době rekonstrukce kostela.

V průběhu následujících let představitelé církve uvažují o změně sídla biskupství. Na synodě roku 1905 bylo toto rozhodnutí přijato a katedrálou se stává kostel sv. Vavřince v Praze na Petříně. Kristův kostel ve Varnsdorfu se stává kostelem konkatedrálním.

Slavnost patrocina po rekonstrukci kostela

Po dokončení rekonstrukce byla v kostele 4. 8. 1996 uspořádána slavnost patrocina. Kostel byl nově vysvěcen jako kostel Proměnění Páně (Verklärung Christi).

²⁰⁹ Viz kolektiv autorů: Varnsdorf, o.c., s.144

²¹⁰ Altkatholische Kirchenzeitung, 1996, roč. 31, č. 9, s.2.

²¹¹ „Malá chronologie.“ In: Communio 1992/2, s.3.

Jednalo se o slavnost vsutku ekumenickou a mezinárodní: účastníci se jí kromě zástupců tamní a Pražské obce také biskup podzemní katolické církve Fridolín Zahradník, starokatolický biskup B. Heitz z Vídně, patriarcha církve Československé husitské Josef Špak, jako i starokatolíci z Německa (především ze sousedního Grossschönau), Rakouska, Itálie a Nizozemí. Biskupové Zahradník a Špak spolu s Hejbalem koncelebrovali asi dvouhodinovou bohoslužbu.

Poté bylo předvedeno dětské divadelní představení na motivy biblických příběhů, které s převážně místními dětmi nacvičila biskupova manželka Dana Hejbalová a Markéta Novotná.

Biskup D.Hejbal ve svém proslovu vzpomíná těžké okamžiky historie církve i kostela a také vyzývá věřící, aby chrám, ve kterém se mohou těšit z Boží přítomnosti, vybudovali především uvnitř sebe.²¹²

Rok česko-německého usmíření

V proslovu rakouského biskupa Heitze bylo zdůrazněno pojetí této slavnosti coby nového počátku, slavnosti usmíření. Protože však „jeden den na zhojení ran, které na nás byly vmeteny v průběhu posledních 50ti let, nestačí“, zahájil tím biskup současně Rok česko-německého usmíření.²¹³

Součástí tohoto roku měl být vědomý a vzájemný zájem o život a historii starokatolických církví Německa, Rakouska a Československa (s důrazem na historii Sudet). V rámci tohoto roku došlo v červnu roku 1997 k ekumenickému setkání ve Štýrském Hradci na téma „Odpuštění – Milost boží a pramen nového života?“. Jeho vyvrcholením pak měla být ekumenická slavnost při příležitosti konce roku smíření, která měla být, po celoročních intenzivních přípravách již skutečnou slavností odpuštění a usmíření.²¹⁴

Tato závěrečná slavnost již neušla ani pozornosti místního tisku ve Varnsdorfu: „Slavnost se stala demonstrací přátelství a ekumenismu v praxi. V nově zrekonstruovaném chrámu ... ten den svitlo na nové časy.“²¹⁵ Při této příležitosti se v Hlasu severu také objevuje zmínka o životě farnosti – má údajně mladou členskou základnu a otevírá se širší veřejnosti.²¹⁶

Obsazení fary

Farnost však zůstává nadále neobsazena. To je i z pohledu některých tamních věřících vnímáno jako překážka rozvoje farnosti. V letech 1998 – 2000 je farnost spíše krátkodobě obsazena dvěma faráři. Starokatolická farnost dále rozšiřuje své působení.

Situace se však na delší dobu stabilizuje až s příchodem faráře Rollanda Sollocha, který ve farnosti působí již 7 let, kromě svého hlavního poslání se zapojuje také do veřejného života ve městě a věnuje se také práci s mládeží (kromě pravidelných setkávání na farnosti také vyučuje na místním Biskupském gymnáziu.

Pokud se týká náboženského života v kostele v tomto období²¹⁷, lze pozorovat řadu změn, které jej pomáhají nově organizovat.

V rámci pravidelné liturgie je to především skutečnost, že bohoslužby mohou být slouženy každý týden, během něj dokonce několikrát. Přítomnost faráře také umožňuje systematičtější sváteční liturgii a také možnost rozvíjet doprovodnou činnost, která může být snáz nabízena i lidem mimo farní obec. Ve Varnsdorfském starokatolickém kostele se tak mohou konat adventní a vánoční koncerty, dětská divadelní představení.

²¹² Altkatholische Kirchenzeitung, 1996, roč. 31, č.9, s.2

²¹³ Altkatholische Kirchenzeitung, 1996, roč. 31, č. 9, s.1

²¹⁴ tamtéž

²¹⁵ Hlas severu, 1997/19, s.7

²¹⁶ Otevíráním se církve veřejnosti je myšlena zřejmě sociálně pastorační práce střediska Communio, jehož pobočka byla zřízena i ve Varnsdorfu. K tomuto tématu viz také rozhovor s biskupem Dušanem Hejbalem: Hlas severu, 1997/17, s.1-2.

²¹⁷ Tedy zhruba od roku 1998, kdy ve farnosti začínají působit místní faráři.

Podle informací od stávajícího faráře R.Sollocha čítá farnost asi 50 věřících, přičemž na pravidelné bohoslužby se jich schází zhruba kolem 20ti osob. Při akcích světštějšího rázu (především koncerty) je účast vyšší, zpravidla však do 100 osob.

Nejvíce pak bývá kostel zaplněn při mimořádných akcích, na kterých se sejdou i hosté z jiných farností a biskupství. Přes počáteční nejistotu nyní údajně kostel příležitostně také navštěvují věřící ze sousedního Grossschönau.

4.4.2. Budova Kristova kostela po roce 1990

Jak již bylo uvedeno, budova kostela prošla v první polovině 90.let důkladnou rekonstrukcí. Byla pořízena nová fasáda, opakovaně bylo kvůli vichřicím třeba opravit střechu, plně rekonstruován byl také interiér kostela:

Byla vybudována nová kaple, celý interiér byl vymalován.

Pamětní desky byly, s výjimkou desky, upomínající A. Nittela a Pilze, instalovány do předsálí. Dochází také k restaurování vybavení kostela.

Na rekonstrukci se svým způsobem podíleli četní církevní představitelé. Ze svědectví pana Josefa Königa, t.č. místopředsedy synodní rady, mj. vyplývá poměrně vysoká míra společného rozhodování o budoucím uspořádání prostoru. Společný konsenzus se projevil mimo jiné v přístupu k mariánskému oltáři, který byl součástí interiéru:²¹⁸ Podle J. Königa skupina lidí kolem biskupa Hejbala, tedy těch, kteří se podíleli na rekonstrukci interiéru, reflektovala jistou nepatřičnost mariánské oltáře v čele boční lodi. Starokatolicismus se vůči mariánské zbožnosti staví rezervovaně, a to obzvláště, pokud jsou Marii připisovány nepatřičné (zde: královské) atributy. Přání zachovat oltář tak vedlo k tomu, že byl restaurován s využitím netradičních, „popartových“²¹⁹ barev. Marie má i nadále své místo v boční lodi kostela, svébytným restaurováním však jakoby současně měla být zbavena své královské a božské aureoly.

V zájmu zachování jednoduchého stylu presbyteria byla také řešena otázka malby pozadí na oltářní stěnu. Malba má vytvořit barevné pozadí bílé Kristově soše. Původní malba²²⁰ se v té době jevila již příliš temná a nevhodná, jednalo se pravděpodobně o černý kříž na hnědém pozadí,²²¹ byla proto nahrazena modrým pozadím, zřejmě poukazujícím k nebi.

V průběhu oprav se v kostele, v místě původního kolumbária, našly urny, které si zřejmě pozůstalí nestihli vyzvednout. Starokatolíci proto nyní prostřednictvím tisku upozorňují případné pozůstalé a vyzývají k jejich vyzvednutí. Výzva se však nedočkala žádné reakce. Biskup Hejbal proto na místním hřbitově dohodl uložení urn do hromadného hrobu spolu se starokatolickým obřadem.

Kostel má od roku 2001 nově renovované okenní vitráže. Podle pamětní desky v předsálí kompletní rekonstrukce oken stála 1 600 000 Kč, z čehož asi 90% uhradily zahraniční starokatolické církve a Česko-německý fond budoucnosti, a symbolických 10% Starokatolická církev v ČR.

---

²¹⁸ Pravděpodobně se jedná o jeden z oltářů, který byl v průběhu II. světové války do kostela zanesen z jiných starokatolických liturgických prostor (chorobinec a modlitebna v Dolním Podluží). Druhý z oněch dvou oltářů ale v kostele již nalezen nebyl.

²¹⁹ Uvedené informace pocházejí z rozhovoru s jedním z účastníků obnovy interiéru varnsdorfské katedrály Josefem Königem, t.č. místopředsedou synodní rady Starokatolické církve v ČR.

²²⁰ Zřejmě malba z roku 1940, která byla pouze částečně nahrazena novou malbou po opravě střechy v 70.letech.

²²¹ Zde se opět odvolávám na svědectví J.Königa.

III. Závěr

V souvislosti s dějinami starokatolického Kristova kostela ve Varnsdorfu jsem se rozhodla hledat faktory proměnlivého způsobu a četnosti využívání tohoto liturgického prostoru.

Jak je snad z mého pozorování patrné, nejedná se pouze o jeden faktor, který by využití kostela výhradně ovlivňoval.

Domnívám se, že jednotlivé dílčí faktory lze shrnout do několika skupin:

1. **Faktory religiózní a konfesijní** se v našem případě odrážely například v horlivosti, s jakou lidé všech sociálních skupin napomáhali stavbě kostela, ale také naopak v obtížné pastorační práci ve Varnsdorfu konce 20. a počátku 21. Století, nebo v negativní římskokatolické reakci na stavbu.
2. **Faktory socioekonomické** ovlivnily nejen samu možnost postavit kostel, ale také diferencovaly způsob pomoci v průběhu jeho stavby a mohou také podstatně komplikovat nebo zjednodušit dokončení např. restaurátorských prací apod.
3. **Faktory národnostní** vystávaly před, v průběhu i po II. světové válce. Neshody ohledně příslušnosti severočeských starokatolíků k Pražské obci a německá radost z obsazení Sudet zatlačovaly do pozadí dříve často hlásanou jednotu všech křesťanů... V „dobrém světle“ pak národnostní prvek vystupuje v případě snah o česko-německé usmíření, stejně jako při snaze o opětovné zapojení sudetských Němců a jejich potomků do náboženského života v kostele.
4. **Faktory politické** se, domnívám se, výrazně projevují především v situacích, kdy politické rozhodování zasahuje do života i jiných skupin a organizací s velkou intenzitou, tedy v případě vlády totality nebo diktatury, případně v jiných situacích, kdy dochází k záměrné a soustavné regulaci církevního života.
5. Spíše okrajově z hlediska církve, ale jistě významně z hlediska využívání konkrétního liturgického prostoru také působí **faktor individuality duchovního správce**, faráře či kněze. Ani v dobovém tisku si nelze nepovšimnout emočně nabitého postoje k některým oblíbeným farářům, který se zajisté odrážel i v návštěvnosti jejich bohoslužeb apod.

Pokud se týká druhého tématu, který jsem zamýšlela sledovat, totiž způsobu, jakým se konfesní faktor promítá do **pojetí stavby a uspořádání liturgického prostoru**, je pozoruhodné, s jakou důsledností byl v rámci různých oprav a rekonstrukcí kostela reflektován a také uplatňován starokatolický princip.

Připomeňme, že mezi hlavní prvky starokatolicismu patří návrat k původní nerozdělené církvi, oproštění se od veškerých nadbytečných nánosů nepravé zbožnosti (např. vůči světcům apod.), návrat ke Kristu. Jednoduchost a neokázalost prostoru tak nemusí být nutně důsledkem chudoby církve (ostatně chudoba patří také mezi rysy prvotní církve).

V závěru své práce bych ráda zmínila mimořádný význam, který v kontextu trvání kostela podle mého názoru nese symbolický **Rok česko-německého smíření**. Tento krok k otevřenému pojmenování chyb, kterým se žádná ze zúčastněných stran v průběhu dějinně tak problematického 20. století nemohla vyhnout, nabízí možnost přijmout a odpustit i ty chyby, které se odehrály v té samé katedrále, v níž se před zhruba 11 lety lidé ze všech původních stran sporů modlili za společné usmíření. Tento akt vnímám (ovšem pouze jako zpět se ohlížející divák), jako symbolické završení i v Kristově kostele často velmi bolestného 20. století.

IV. Prameny a literatura

1. Prameny

Archivní fondy

- **Národní archiv Praha:** fond č.72, Starokatolická fara a biskupství Varnsdorf. (NA Praha)
- **Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín:** fondy ONV Děčín, ONV Varnsdorf. (SOA Děčín)
- **Archiv Starokatolické církve v ČR:** Fond biskupa Podoláka, starokatolický dobový tisk.

Dobové tisky

- **Jahresbericht der altkatholischen Kirchengemeinde in Warnsdorf.** Eduard Strache, Warnsdorf. Jhg. 1886, 1890, 1891, 1896, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905
- **Abwehr.** Warnsdorf 1872-1876
- **Nordböhmisches Volksblatt.** Warnsdorf 1874-1876.
- **Altkatholisches Volksblatt,** do roku 1920 Bonn, poté Freiburg-Breisgau.
- **Freie Kirchenstimmen.** Mährisch Schönberg. v letech 1926 – 1938 pod názvem **Altkatholische Kirchenzeitung,** v roce 1939 pod názvem **Volkskirche.**
- **Deutscher Merkur.** München.

(U podtržených tiskovin jsem procházela pouze konkrétní vydání, přičemž jsem vycházela s odkazů na jednotlivé události nebo články, obsažených v přehledu dějin Varnsdorfské farnosti:

Přehled dějin starokatolické církevní obce Varnsdorf. Na základě zpráv církevního tisku a dalších pramenů sestavil Josef König. Vydala Starokatolická církev v ČR, Praha 2002.)

- Časopis **Communio.** Praha. Ročníky 1997-2007.
- **Hlas Severu.** Varnsdorf. Ročníky 1991-2005.

2. Literatura

- Braasch, August Heinrich: **Starokatolictví a romanismus v Rakousku.** (Frankfurt am Mainz 1890) Překlad J. König. Starokatolická církev v ČR, Praha 1998.
- Demmel, Jans Josef: **Starokatolictví v Rakouském mocnářství.** (Kempten-Allgäu 1914), Přeložil J. König. Starokatolická církev v ČR, Praha 1998.
- Efmertová, Marcela C.: **České země v letech 1848-1918.** Libri, Praha 1998.
- Franzen, August: **Malé církevní dějiny.** Zvon, Praha 1995.
- Fiala, Josef: **Varnsdorf – stručný přehled dějin.** SOU polygrafické, Rumburk 1993.
- Hejbal, Dušan: „**PhDr. ThLic. Augustin Podolák, druhý biskup Starokatolické církve.**“ In: Communio 2001-1, s.5-9.
- Kaiserová, Kristina: **Konfesní myšlení českých Němců v 19. a počátkem 20. století.** Ve stráni, Úvaly u Prahy 2003.
- Koláček, Karel: **Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech do roku 1946.** Brno, 2006.
- Kořalka, Jiří: **Češi v Habsburské říši a v Evropě.** Argo, Praha 1996.
- Kottje, Raimund – Möller, Bernd: **Ökumenische Kirchengeschichte.** Bd. 3. Chr. Kaiser Verlag, München a Matthias-Grünwald-Verlag, Mainz 1974.
- Pulec, Miloš Josef: **Die Alt-katholische Kirche in der Tschechoslowakei:** Information über das Leben unserer Kirche in den Jahren 1982-1986. Vydala Synodální rada Starokatolické církve v ČSSR, v Praze 1986.
- Pulec, Miloš Josef: **Starokatolické svatyně v Praze.** Synodální rada Starokatolické církve v ČSSR, Praha 1985.

- Vaverka , Jiří. a kol.: **Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska.** Jota, Brno 2004. (Zde kapitola: Starokatolická církev v ČR, s.333-337.)
- **Varnsdorf a jeho historické pamětihodnosti od založení do roku 1850.** Sestavil Alois Palme. Překlad Věra Kavanová. Kruh přátel muzea Varnsdorf, Varnsdorf 1999.
- **Varnsdorf a jeho historické pamětihodnosti od roku 1850 do 1913.** S dodatkem do roku 1822. Sestavili anonymní Palmeho Pokračovatelé. Překlad Věra Kavanová. Kruh Přátel Musea Varnsdorf, Varnsdorf 2000.
- Kolektiv autorů: **Varnsdorf, město průmyslu a zahrad.** REMA '93, Varnsdorf 2003.